

ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

Εκατό συν δύο χρόνια

1922 – 2024

Μια ιστορική... περιδιάβαση μέσα από τη Λογοτεχνία

Οι πρόσφυγες – Η κοιλάδα του Κλαυθμώνος, Φώτης Κόντογλου

Αφιέρωμα των μαθητών της Β' Λυκείου

8^ο ΓΕΛ Αθηνών

Περιεχόμενα

Εισαγωγικό σημείωμα	σελ. 3
---------------------	--------

Πριν την Καταστροφή

- <i>Ιστορικό πλαίσιο 1: Έλληνες & Μικρασία, Αναστασία Τζημούλια, Μαρία Τζημούλια</i>	σελ. 4
- <i>Η Προκυμαία της Σμύρνης, απόσπασμα από το αφιέρωμα της Μαρίας Κασιίπη</i> <i>Η Μικρά Ασία μέσα από τη λογοτεχνία, έκδοση ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ 2019.</i>	σελ. 5
- <i>Η Προκυμαία της Σμύρνης, Μαρίνα Πόχρετς</i>	σελ. 5
- <i>Ματωμένα Χώματα, Διδώ Σωτηρίου, απόσπασμα.</i>	σελ. 6
- <i>Συνύπαρξη Ελλήνων και Τούρκων μέσα από τα Ματωμένα Χώματα,</i> <i>της Διδώς Σωτηρίου, Αναστασία Τζημούλια</i>	σελ. 7
- <i>Η Οικονομική ανάπτυξη των Ελλήνων στη Μικρά Ασία, Μιρόλα Σενόντα</i>	σελ. 8
- <i>Η Εκπαίδευση των Ελλήνων στη Μικρά Ασία, Πάολα Τζέκα, Αϊσά Χάμιζε</i>	σελ. 8

Μετά την Καταστροφή – Πρόσφυγες στο παρόν

- <i>Ιστορικό πλαίσιο 2: Μικρασιατική Καταστροφή</i>	σελ. 9
- <i>Οι νεκροί περιμένουν, Διδώ Σωτηρίου, απόσπασμα</i>	σελ. 12
- <i>Μαρτυρίες προσφύγων, Μέγκη Μαλίκη, Μαρία Μούργκου</i>	σελ. 13
- <i>Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος – Αναμνήσεις, Πηνελόπη Δέλτα</i>	σελ. 17
- <i>Γαλήνη, Ηλίας Βενέζης, απόσπασμα</i>	σελ. 19
- <i>Συνέντευξη: Ο Νίκος Μαλαξός ένας απόφοιτος απαντά στις ερωτήσεις της</i> <i>Ανδριάννας Παχή και Ευαγγελίας Πυθαρουλάκη</i>	σελ. 21
- <i>Συνέντευξη: Ο Φιλοποίμην Παναγιωτάκης, καθηγητής της Τάξης Υποδοχής</i> <i>Προσφύγων, μιλά για τους πρόσφυγες στις μαθήτριες Ανδρονίκη Ντεμιράι,</i> <i>Σταματέα Ραλλού και Μαριάμ Τκεμπουτσάβα</i>	σελ. 22
- <i>Κριτική ντοκιμαντέρ: οι μαθήτριες Μαρία Μούργκου και Ευαγγελία</i> <i>Πυθαρουλάκη γράφουν για την ταινία της Μαρίας Ηλιού Σμύρνη,</i> <i>η καταστροφή μιας κοσμοπολίτικης πόλης</i>	σελ. 24
- <i>Διδακτική επίσκεψη στο Μουσείο Μικρασιατικού Ελληνισμού</i>	σελ. 26
- <i>Βιογραφία: Φιλιώ Χαϊδεμένου, Ρίφα Ρουστάμ Αλί</i>	σελ. 27
- <i>Βιογραφία: Φώτης Κόντογλου, Αντέλα Πίρε</i>	σελ. 28
- <i>Ρεμπέτικα τραγούδια, Γιώργος Χρήστου</i>	σελ. 31
- <i>Η δυσκολία ένταξης των προσφύγων σε μια κοινωνία, Ένερικ Νίκο</i>	σελ. 32
- <i>Η προσφυγιά σήμερα, Ανριάννα Παχή</i>	σελ. 32
- <i>Ο φωτογράφος των προσφύγων: Γιάννης Μπεχράκης, απόσπασμα συνέντευξης</i>	σελ. 33
- <i>Πηγές</i>	σελ. 34
• Για τη σύνταξη και δημοσίευση του παρόντος αφιερώματος εργάστηκε επίσης η μαθήτρια Χριστιάννα Φωτίου (φωτογραφικό υλικό)	
• Επιμέλεια αφιερώματος: Αγγελική Πετροπούλου, Βιργινία Τσιγκρή	
• Lay out: Θάνος Τσακνάκης, Νεκτάριος Λίμπερο, Σπύρος Καπάρος	

Εισαγωγικό σημείωμα

Με το τεύχος αυτό δεν φιλοδοξούσαμε να παρουσιάσουμε ένα ακόμη αφιέρωμα στον μικρασιατικό πολιτισμό. Στόχος μας ήταν η εμπλοκή των μαθητών μας με το ιστορικό γίνεσθαι και με τον τρόπο που αυτό αποτυπώνεται στη λογοτεχνία. Μέσα από αυτό το συλλογικό ταξίδι που περιελάμβανε λογοτεχνικούς θησαυρούς, κινηματογραφικές προβολές, διδακτική επίσκεψη, συνεντεύξεις και παραγωγή κειμένων, επιδιώξαμε να δείξουμε στους μαθητές μας ότι η λογοτεχνία είναι πνευματική έκφραση που αναδεικνύει τις σκέψεις, τις αναζητήσεις, τους προβληματισμούς, τα συναισθήματα, τη φαντασία, τη δημιουργία αλλά και το δράμα του ανθρώπου στο διάβα της ιστορίας. Κι αυτό το δράμα αποτυπώνεται στα βιώματα που με τη σειρά τους γίνονται μνήμη, συνείδηση και δημιουργία. Το δράμα της προσφυγιάς, λοιπόν, στο χτες αλλά και στο σήμερα φέρει τον πόνο της χαμένης πατρίδας, της απώλειας των αγαπημένων ανθρώπων και τον φόβο ενός μέλλοντος αβέβαιου που καθιστά τον πρόσφυγα έρμαιο της κοινωνίας η οποία «θα» ή «δεν θα» τον αποδεχτεί. Εν τέλει, μέσα από αυτή τη δημιουργική προσπάθεια ελπίζουμε να καλλιεργήσαμε στους μαθητές μας την ενσυναίσθηση που η λογοτεχνία με τις τόσες προεκτάσεις της έχει τη δύναμη να τροφοδοτήσει.

Η Μικρά Ασία στην Αρχαιότητα

Ιστορικό πλαίσιο 1 – Έλληνες και Μ. Ασία

Ήδη από την αρχαιότητα, την περίοδο του Β' Αποικισμού (8^{ος} – 6^{ος} αι. π.Χ.) περιοχές της Μεσογείου, αλλά και της Μ. Ασίας, Ανατολικής Θράκης και Ευξείνου Πόντου αποικίστηκαν από ελληνικά φύλα και αποτέλεσαν σπουδαία εμπορικά και πολιτιστικά κέντρα.

Μίλητος, Έφεσος, Φώκαια, Σινώπη, Τραπεζούντα αποτέλεσαν πόλεις αξιομνημόνευτες και σημαντικές για την πορεία του ελληνισμού. Ο Μεγαρέας Βύζαντας το 658 π. Χ. ίδρυσε στην Ανατολική Θράκη την πόλη «Βυζάντιο» σε μια τόσο προνομακή γεωγραφικά τοποθεσία, ώστε αιώνες αργότερα το 330 μ. Χ. ο Κωνσταντίνος Α' την έκανε πρωτεύουσά του, την ονόμασε Κωνσταντινούπολη και αυτή η πόλις αποτέλεσε την Νέα Ρώμη, το κέντρο του Ανατολικού Ρωμαϊκού κράτους, της Βυζαντινής δηλαδή αυτοκρατορίας.

Το 1453 μ. Χ. η Κωνσταντινούπολη πολιορκήθηκε από τον Μωάμεθ Β',

κατακτήθηκε και έγινε το πολιτικό κέντρο της κυρίαρχης τότε Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Δεν είναι τυχαίο που αποτέλεσε πρωτεύουσα δύο αυτοκρατοριών. Συνέχισε όμως να αποτελεί σημαντική πόλη για τον ελληνισμό και σπουδαίο θρησκευτικό, οικονομικό και εμπορικό κέντρο. Μάλιστα τον 19^ο αιώνα, στο πλαίσιο της Μεγάλης Ιδέας για την διεύρυνση του ελληνικού κράτους μετετράπη σε σύμβολο, στην πρωτεύουσα που δυστυχώς δεν απελευθερώθηκε.

Αντίστοιχης σπουδαιότητας πόλη υπήρξε η Σμύρνη, που κατοικήθηκε από το 3000 π. Χ. και κτίστηκε από τον Μ. Αλέξανδρο. Τον 18^ο και 19^ο αιώνα αποτέλεσε σημαντικό κοσμοπολίτικο κέντρο με πλούσια τη δράση του κυρίαρχου ελληνικού στοιχείου. Δυστυχώς καταστράφηκε το 1922 από τους Τούρκους και άφησε πίσω σκληρές μνήμες από την βία που υπέστησαν χιλιάδες άνθρωποι και από τον βίαιο ξεριζωμό τους.

Αντίστοιχη μοίρα είχαν και άλλες πόλεις της Μ. Ασίας και του Πόντου που κατοικούνταν από Έλληνες την περίοδο των Βαλκανικών πολέμων (1912-1913) και του Α' Παγκοσμίου πολέμου (1914-1918). Καθώς η Οθωμανική Αυτοκρατορία κατέρρεε, Έλληνες αλλά και Αρμένιοι εκδιώχθηκαν σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μιλάμε σήμερα για γενοκτονίες, του μικρασιατικού ελληνισμού (1916-1922) και των Αρμενίων (1915).

Αναστασία και Μαρία Τζημούλια

Η Προκυμαία της Σμύρνης

Η Σμύρνη ήταν το κέντρο όλων των αναφορών στη Μικρά Ασία και σήμερα παραμένει η εστία όλων των χαμένων αξιών. Ένας μέγιστος εμπορικός κόμβος μεταξύ Ανατολής και Δύσης και κοιτίδα πολλών αρχαίων λαών και πολιτισμών. Από τους 370.000 κατοίκους της πόλης, οι 165.000 ήταν Έλληνες. Η προκυμαία της Σμύρνης – το διάσημο «Και» (Quais) κατά τον 19ο αι., λεωφόρος Κεμάλ Ατατούρκ σήμερα – αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα σημεία της πόλης και χωριζόταν σε δύο μέρη, το εμπορικό και το κοσμικό. Στο εμπορικό τμήμα υπήρχαν «[...]οι Σκάλες, η Εγγλέζικη Σκάλα, η Καινούρια Σκάλα, η Μακριά Σκάλα, λες κι ήταν τα χέρια του μεγάλου λιμανιού. Από εδώ έφευγε ο ευλογημένος καρπός της Ανατολής για τις ξένες χώρες κι έμπαινε το χρυσάφι». Το κοσμικό είχε ως αφετηρία του το μικρό τελωνείο (Κουμερκάκι) και έφτανε ως το σιδηροδρομικό σταθμό της Πούντας. Σχηματικά θα λέγαμε ότι η Προκυμαία ήταν το «θέατρο των επιχειρήσεων» της Σμύρνης, εκεί όπου γίνονταν οι καθημερινές συναθροίσεις (συγκεντρώσεις) των κατοίκων της σε όλες τις ώρες της ημέρας. Υπάρχουν στη λογοτεχνία αναφορές και για άλλα λιμάνια της Μικράς Ασίας, της Κων/λης και του Πόντου, αλλά

κανένα δεν μπορεί να συγκριθεί με το μεγαλύτερο σε κίνηση λιμάνι της ανατολικής Μεσογείου, τη Σμύρνη. Έμελλε να μείνει και στη μνήμη μας μοναδική. Στην προκυμαία του Και αποτυπώθηκαν σκηνές ευμάρειας και ευτυχίας και στον ίδιο τόπο έγινε η φοβερή πάλη της ζωής με την απελπισία, τη φωτιά και το θάνατο. Τότε... «Μπροστά η θάλασσα, πίσω οι Τσέτες...».

*Απόσπασμα από το αφιέρωμα
της Μαρίας Κατσίκη «Η Μικρά Ασία
μέσα από τη λογοτεχνία», έκδοση ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ 2019*

Η Προκυμαία της Σμύρνης αποτελούσε το κέντρο της κοινωνικής και οικονομικής ζωής της πόλης στις αρχές του 20ου αιώνα. Με τα πολυσύχναστα καφέ και εμπορικά καταστήματα, αποτελούσε πόλο έλξης για κατοίκους και επισκέπτες. Το παραλιακό μέτωπο διέθετε πολυποίκιλα καταστήματα, ενώ τα καφενεία της περιοχής αποτελούσαν σημείο συνάντησης για συζητήσεις και πολιτιστική ανταλλαγή.

Οι κάτοικοι απολάμβαναν τον κοσμοπολιτικό χαρακτήρα της Προκυμαίας, η οποία αποτέλεσε την καρδιά τους πόλης μέχρι την τραγική καταστροφή του 1922, όταν ο πόλεμος άφησε πίσω του ερείπια και μια θλιβερή μνήμη.

Μαρτίνα Πόχετς

Διδώ Σωτηρίου, Ματωμένα Χώματα, απόσπασμα

Στο βιβλίο περιγράφεται η ζωή του Μανώλη Αξιώτη ο οποίος υπηρέτησε στα οθωμανικά Αμελέ Ταμπουρού (Τάγματα Εργασίας) του 1914–1918, αργότερα έγινε φαντάρος του Ελληνικού Στρατού, και στη συνέχεια έζησε την καταστροφή τους Μικράς Ασίας, την αιχμαλωσία και την προσφυγιά. Το βιβλίο αναφέρεται γενικότερα στη ζωή των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και στη Μικρασιατική Καταστροφή

Τούρκους δεν είχαμε στο χωριό — κι τους ήτανε τα τούρκικα η γλώσσα που μιλούσαμε. Άσβηστη καντήλα έκαιγε στην καρδιά η αγάπη για την πατρίδα τους την Ελλάδα. Οι Τούρκοι απ’ τα γύρω χωριά, το Κιρετσί, το Χαβουτσί, το Μπαλατζίκ, τους τιμούσανε και τους θαυμάζανε· έκοβε λέει το μυαλό τους κι ήμασταν εργατικοί. Και μεις, είν’ αλήθεια, ποτέ δεν τους δίναμε αφορμή ν’ αλλάξουνε γνώμη. Με τον καλό λόγο στεκόμαστε και με το μπαξίς. Μέρα δεν περνούσε που να μην κατεβούνε στην αγορά μας Τούρκοι χωριάτες. Φέρνανε ξύλα, κάρβουνα, πουλερικά, καϊμάκια, αυγά, τυριά, όλα τα μπερκέτια της Ανατολής· τα πουλούσανε στο παζάρι κι αγόραζαν ύστερα από τα μαγαζιά μας ό,τι είχαν ανάγκη. Το βράδυ ξαναγυρίζανε στα χωριά τους. Μερικοί μέναν μουσαφιραίοι σε φιλικά σπίτια. Τρώγανε ψωμί μαζί τους και κοιμόντανε στα στρώματά τους. Το ίδιο κάνανε κι οι δικοί τους όταν πήγαιναν κατά τα τουρκοχώρια για ν’ αγοράσουνε βόδια, άλογα ή μαζεμένο το γάλα τους χρονιάς. Όταν ανταμώναμε ξεμοναχιασμένοι στα βουνά, χαιρετιόμαστε με τεμενάδες, καλημερίσματα και καλησπερίσματα. «Σαμπαχλαρινίζ χαϊρ ολσούν!» «Αξαμλαρινίζ χαϊρ ολσούν!».

Στο πανηγύρι τ’ Αι-Δημητρίου γέμιζε το χωριό Τούρκους που φτάνανε από πολύ μακριά, από τα μέρη τους Κόνιας. Λεγόντανε Κιρλήδες κι ήτανε μεγαλόσωμοι άνδρες, ψημένοι απ’ τα λιοπύρια και το μόχτο. Οι Κιρλήδες ήταν κολίγοι, δίχως πιθαμή δική τους γη, καμένοι και τσιτσιρισμένοι απ’ τον τσιφιλικά μπέη. Ολοχρονίς αλάδωτο τους’ άντερό τους κι ανήμερη η πείνα τους, ταλαιπωρημένο το κορμί τους δε γνώρισε ποτέ καινούργιο ρούχο. Πάππο τους πάππο αγόραζαν γιουσουρμτζιδικά ξεβαμμένα και χιλιομπαλωμένα σαλβάρια και τζουμπέδες.

Αμα είδαν κι απόειδαν πως πήγαινε γιαμπανά η ζωή τους, είπανε να ξενιτευτούνε να λευτερωθούν απ’ τον τσιφιλικά. Παίρνανε, λοιπόν, γύρα τα χωριά και μισθώνανε τη δύναμή τους. Κάνανε τόση δουλειά, όση και τα σημερινά τρακτέρια. Με δυο κασμαδιές και μια γερή κλοτσιά ξεριζώνανε θερία πουρνάρια, κέδρα και πεύκα. Τους παράδινε τριάντα, πενήντα στρέμματα γη, ρουμάνια όλο δάση και βράχια, που έλεγε πως θα ‘ταν αδύνατο να ξεχερσωθούνε, και σου γυρίζανε χωράφι καρπερό, έτοιμο να δεχτεί το σπόρο. Τούτα τα χωράφια τα δούλευαν οι Ρωμιοί ένα δυο χρόνια κι ύστερα τα δηλώνανε τους τούρκικες αρχές κι αποχτούσανε, χωρίς μεγάλες διατυπώσεις, τίτλους ιδιοκτησίας.

Έτσι έγινε νοικοκύρης κι ο πατέρας μου κι έφτιαξε μπαξέδες να τους λιμπίζεται άνθρωπος. Έβαζε τους Κιρλήδες στη δουλειά κι ελόγου του έπαιρνε το τουφέκι, τους δυο κάμες του, λίγα παξιμάδια κριθαρένια κι έφευγε για κυνήγι είκοσι τριάντα μέρες. Σκότωνε αγριογούρουνα, τα πουλούσε στα χωριά, μάζευε σερμαγιά και γύριζε και πλέρωνε τα μεροκάματα των Τούρκων.

Τους χριστιανικές γιορτές τους χαιρόντανε οι Κιρλήδες το ίδιο τους και μεις. Ήταν μια ευκαιρία να φάνε κατά πού ζητούσε το πελώριο κορμί τους. Σπίτι ρωμαίικο δεν έμενε που να μην τους φιλέψει ό,τι καλύτερο είχε. Την Πρωτοχρονιά ήταν συνήθειο να στέκουν οι Κιρλήδες τους βρύσες. Όταν πήγαιναν οι γυναίκες να πάρουνε νερό, τους κουβαλούσανε δίσκους με γλυκά, μπακλαβάδες, χαλβάδες, βασιλόπιτες. Αν πεις πια την Καθαρή Δευτέρα, που άρχιζε η νηστεία και οι Κιρκιτζώτισσες τρίβανε τα τσουκάλια μη λάχει και μείνει μέσα μυρουδιά από αρτίσιμο, τότες για τους Κιρλήδες ξημέρωνε η ωραιότερη μέρα τους ζωής τους. Κάθε σπίτι τους έδινε ολόκληρα σινιά με τυρόπιτες, αυγόπιτες, μακαρονάδες, γλυκίσματα. Κι οι Κιρλήδες, χαμογελαστοί κι ευτυχισμένοι, δίνανε ευχές τους «θείες» και τους «θείτσες»:

— Τσοκ σεκελερέ αμπλά, αμπλαζιγήμ!

Σαν έφτανε ο Απρίλης με τη γιορτή τους' Αι-Γιωργιού, μαζεύανε τον κόπο τους και γυρίζανε πίσω στα μέρη τους. Παίρνανε τότες ένα ένα τα σπίτια, κι αποχαιρετούσανε συγκινημένοι τους Ρωμιούς:

— Χαλάλισέ μου, τσορμπατζή, το ψωμί που έφαγα κοντά σου, λέγανε.

Κι οι δικοί τους τους αποκρίνονταν:

— Χαλάλι τους. Αμέτε στο καλό. Ογούρ ολά!...

Ήταν και μερικοί που, στα κρυφά, προσκυνούσανε την ασημένια εικόνα τους' Αι-Γιώργη κι αφήνανε τάματα για να τους γιατρέψει κάποια κακιά τους αρρώστια και να τους κρατάει γερούς στα μακρινά ταξίδια τους.

Συνύπαρξη Ελλήνων –Τούρκων στα Ματωμένα Χώματα της Διδώς Σωτηρίου

Στα «Ματωμένα Χώματα» τους Διδώς Σωτηρίου η ζωή των Τούρκων παρουσιάζεται φτωχική, με στέρησεις. Πιο συγκεκριμένα, σε καθημερινή βάση οι Τούρκοι, των οποίων η κοινωνία αποτελούνταν από αγρότες και κτηνοτρόφους, συνέρρεαν στο Κιρκιμτζέ, ένα ελληνικό χωριό στη Μικρά Ασία. Εκεί εφοδίαζαν το χωριό με αγαθά τους Ανατολής που καλλιεργούσαν ή παρήγαγαν, τους κάρβουνα, πουλερικά, καϊμάκια, αυγά και τυριά. Οι Τούρκοι θαύμαζαν και εκτιμούσαν την ευστροφία και την εργατικότητα των Ελλήνων. Το γεγονός αυτό, τους και το ότι οι Έλληνες κάτοικοι του Κιρκιμτζέ φιλοξενούσαν όποιον είχε ανάγκη, φανερώνει ότι ζούσαν αρμονικά μεταξύ τους. Αξίζει τους να

σημειωθεί πως στην τουρκική κοινωνία υπήρχε και η κοινωνική ομάδα των Κιρλήδων. Οι Κιρλήδες ήταν εργάτες γης, υποτελείς τους τσιφλικάδες. Κοινωνικά δεν απολάμβαναν δικαιώματα, ζούσαν στο τσιφλίκι με τους οικογένειες τους, ενώ συχνά εργάζονταν σκληρά για μικρές αμοιβές που δεν αρκούσαν για την εξασφάλιση βασικών αναγκών, τους η τροφή και η ενδυμασία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν την πείνα και να φορούν ρούχα πολυφορεμένα και μπαλωμένα. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι η συγγραφέας αναδεικνύει στο έργο τους τα πιο χαμηλά κοινωνικά στρώματα τους τουρκικής κοινωνίας.

Αναστασία Τζημούλια

Η οικονομική ανάπτυξη των Ελλήνων στη Μικρά Ασία

Μέχρι το 1821 οι Έλληνες ως πολίτες τους Οθωμανικής αυτοκρατορίας κινούνται ελεύθερα από το ένα μέρος στο άλλο. Το ίδιο συνέβαινε και μετά την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους και την έκδοση τους ρήτρας από τον Σουλτάνο τους την Ελλάδα το 1840 ως το πλέον ευνομούμενο κράτος. Οι μετακινήσεις αυτές γίνονταν με δική τους πρωτοβουλία ή κατόπιν προσκλήσεων Τούρκων τιμαριούχων είτε βάσει τους πολιτικής των σουλτάνων για την πύκνωση αραιοκατοικημένων περιοχών. Γι' αυτό και οι μεταναστεύσεις συνοδεύονταν σχεδόν πάντα από παροχές προνομίων και φορολογικές απαλλαγές.

Η ελιά, ο καπνός και ιδιαίτερα η άμπελος και η συκιά στη Μικρά Ασία ήταν γεωργικά προϊόντα με την πιο μεγάλη εμπορική αξιοποίηση. Για την καλλιέργεια μάλιστα

των μεγάλων γεωργικών εκτάσεων γινόταν χρήση γεωργικών μηχανών τους οποίους τους χρησιμοποιούσαν μόνο οι Έλληνες. Η πολύ μεγάλη παραγωγή γεωργικών προϊόντων οδήγησε αργά αλλά σταθερά τους παραγωγούς στη μεταποίηση των αγαθών αυτών, στην πρώτη δηλαδή μορφή τους βιοτεχνικής και βιομηχανικής ανάπτυξης. Η μεταποίηση τους ελιάς σε λάδι, βρώσιμες ελιές και σαπούνι, του σιταριού σε αλεύρι και ζυμαρικά, του σταφυλιού σε κρασί, σταφίδα και οινοπνευματώδη ποτά, του μαλλιού και του βαμβακιού σε νήματα και υφάσματα, των κουκούλων σε μεταξωτά ρούχα αρχικά κάλυπτε οικογενειακές η ενδοκοινοτικές ανάγκες και στη συνέχεια αποτέλεσε το θεμέλιο τους εμπορικής ανάπτυξης.

Μιρόλα Σενόντα

Η εκπαίδευση των Ελλήνων στη Μικρά Ασία

Η εκπαίδευση των Ελλήνων στη Μικρά Ασία ξεκίνησε από τους νάρθηκες των εκκλησιών και των μοναστηριών, οι οποίοι στέγαζαν σχολεία σε ναούς. Τα σχολεία αυτά θεωρούνταν από τους Έλληνες μικρασιάτες έργα θεάρεστα και εθνοπρεπή.

Τα σχολεία στη Μικρά Ασία χωρίζονταν σε Αρρεναγωγεία, Παρθεναγωγεία, Νηπιαγωγεία, Νυχτερινά, Επαγγελματικά και Δημοτικά σχολεία (ή αλλιώς μεικτά). Στα μεικτά σχολεία μορφώνονταν κυρίως παιδιά χαμηλής κοινωνικής τάξης και παιδιά από μικρές κοινότητες.

Στη Σμύρνη υπήρξαν πολλά εκπαιδευτικά ιδρύματα εκ των οποίων σημαντική ήταν η Ευαγγελική σχολή. Η σχολή αυτή στέγαζε μόνο αγόρια και εκτός από την γενική μόρφωση, τους πρόσφερε και γνώσεις με κύριο θέμα τις επιχειρήσεις και το εμπόριο. Το 1821, επιπλέον, έγινε καταφύγιο για τους διωκόμενους και σφαζόμενους από τους Τούρκους, χάρη στην αγγλική προστασία.

Άλλη μια εκπαιδευτική δομή ήταν το Φιλολογικό Γυμνάσιο που ιδρύθηκε το 1803. Το σχολείο αυτό –λόγω της κλασικής

παιδείας που προσέφερε- κατηγορήθηκε για την εισαγωγή «καινών δαιμονίων» στην εκπαίδευση, κατηγορία που είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή του από την εκκλησία και το πατριαρχείο.

Παράλληλα υπήρξαν σχολεία και για τα κορίτσια τα οποία όμως ιδρύθηκαν αργότερα και πιο συγκεκριμένα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Αυτά ήταν γνωστά ως «Παρθεναγωγεία» και είχαν σκοπό να διδάξουν στις κοπέλες πώς να γίνονται καλές μέλλουσες μητέρες. Αυτό το πετύχαιναν με μαθήματα ραπτικής, κοπτικής και μαγειρικής. Επίσης, όσες μαθήτριες επιθυμούσαν να ακολουθήσουν

τον τομέα της εκπαίδευσης, δηλαδή να γίνουν δασκάλες, ήταν υποχρεωμένες να φοιτήσουν σε μία επιπλέον τάξη μετά το Δημοτικό και το Γυμνάσιο.

Το μειονέκτημα των Παρθεναγωγείων όμως ήταν η έλλειψη οικοτροφείου που καθιστούσε αδύνατη την παρακολούθηση μαθημάτων από κοπέλες άπορες και κοπέλες απομακρυσμένων περιοχών.

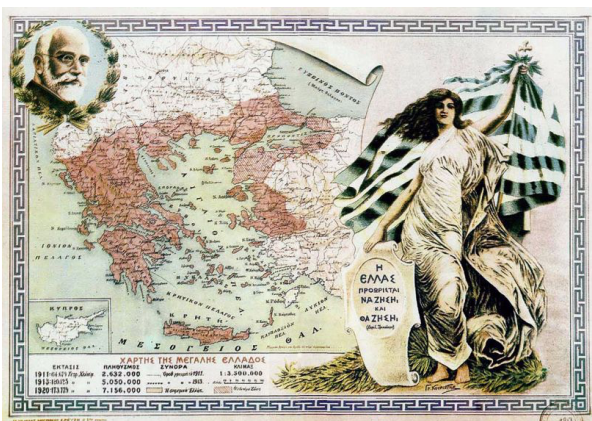
Αϊσά Χάμζε, Πάολα Τζέκα

Ιστορικό πλαίσιο 2 – Η Μικρασιατική Καταστροφή

Η λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1918) οδήγησε σε διαπραγμάτευση για τον διαμοιρασμό των εδαφών της ηττημένης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τις νικήτριες δυνάμεις της Αντάντ. Στο πλαίσιο αυτό ο Πρωθυπουργός της Ελλάδας Ελευθέριος Βενιζέλος πρόβαλε το όραμα της Μεγάλης Ιδέας στη Συνδιάσκεψη των Παρισίων διεκδικώντας την προσάρτηση αλύτρωτων περιοχών στο ελληνικό κράτος. Το υπόμνημά του περιελάμβανε τα εξής στοιχεία: στη Μικρά Ασία ζούσαν 1.694.000 Έλληνες. Στη Θράκη και στην περιοχή της Κωνσταντινούπολης 731.000. Στην περιοχή της Τραπεζούντας 350.000 και στα Άδανα 70.000. Σύνολο 2.845.000 Έλληνες, που αποτελούσαν το 20% του πληθυσμού της περιοχής. Κυριαρχούσαν οικονομικά και είχαν κατορθώσει να διατηρήσουν την πολιτιστική τους κληρονομιά παρ' ότι αποτελούσαν μειονότητα σε εχθρικό περιβάλλον.

Η δικαίωση του ηγέτη του Κόμματος των Φιλελευθέρων ήλθε αργότερα με την υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών το 1920. Ανάμεσα σε άλλους όρους που περιλαμβάνονταν στη συνθήκη αναφερόταν πως στην Ελλάδα παραχωρούνταν τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος και η ανατολική Θράκη μέχρι τη γραμμή της Τσατάλτζας κοντά στην Κωνσταντινούπολη. Η περιοχή της Σμύρνης θα έμενε υπό την ονομαστική επικυριαρχία του Σουλτάνου, θα διοικούνταν όμως από Έλληνα Αρμοστή ως εντολοδόχο των Συμμάχων, και θα μπορούσε να προσαρτηθεί στην Ελλάδα μετά από πέντε χρόνια με δημοψήφισμα. Το άρθρο 26 της Συνθήκης όριζε ακόμα ότι, αν οι οθωμανικές αρχές δεν συναινούσαν στην εφαρμογή της, θα εξέπιπταν από την κυριαρχία τους στην Κωνσταντινούπολη, την οποία θα μπορούσε να καταλάβει η Ελλάδα, κάτι το οποίο έντεχνα είχε προωθήσει ο Ελευθέριος Βενιζέλος.

Ο χάρτης της Ελλάδας, σύμφωνα με τη Συνθήκη των Σεβρών

Η επικύρωση της Συνθήκης δεν έγινε από κανένα συμμαχικό κοινοβούλιο (ούτε από το ελληνικό), καθώς μετά την επαναφορά του Κωνσταντίνου στον ελληνικό θρόνο, διαταράχθηκαν οι σχέσεις με τις συμμαχικές δυνάμεις, οι οποίες ποτέ δεν τον αναγνώρισαν ως αρχηγό του ελληνικού κράτους.

Οι εκλογές όμως που ακολούθησαν μετά τη διπλωματική επιτυχία του Βενιζέλου έδωσαν τη σκυτάλη της διακυβέρνησης στο φιλοβασιλικό στρατόπεδο. Η εξέλιξη αυτή ήταν καθοριστικής σημασίας για την έκβαση του αγώνα στο μικρασιατικό μέτωπο. Η νέα φιλοβασιλική κυβέρνηση δεν ήταν αρεστή στις δυνάμεις της Αντάντ ενώ στην Ανατολή το εθνικιστικό κίνημα των Νεότουρκων με επικεφαλής τον Κεμάλ Αττατούρκ δυνάμωνε στρατιωτικά και

πολιτικά καθώς οι Μεγάλες Δυνάμεις (Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία και Σοβιετική Ένωση) είχαν ήδη αρχίσει να διαπραγματεύονται μυστικά μαζί του.

Ο Κεμάλ τους υποσχόταν έλεγχο των πετρελαίων της Μέσης Ανατολής με αντάλλαγμα την παύση βοήθειας στην Ελλάδα. Έτσι ο ελληνικός στρατός έμεινε χωρίς συμμαχική υποστήριξη κατά την πορεία του στη γραμμή Κιουτάχεια, Εσκή Σεχί, Αφιόν Καραχισάρ, προέλαση που αποφασίστηκε από τη νέα κυβέρνηση. Παράλληλα η νέα κυβέρνηση διέπραξε σοβαρά λάθη. Αρνήθηκε τις προτάσεις για ανακωχή με τον Σουλτάνο, τοποθέτησε δικά της άπειρα στρατιωτικά στελέχη ενώ επέκτεινε τη γραμμή του μετώπου κι άφησε χωρίς φαγητό, ρουχισμό και πολεμοφόδια το ήδη εξουθενωμένο στράτευμα.

Με αυτά τα δεδομένα το αποτέλεσμα ήταν ολέθριο για τον ελληνικό στρατό που οδηγήθηκε σε οπισθοχώρηση μέχρι την ολοκληρωτική συντριβή από του Νεότουρκους. Οι ελληνικοί πληθυσμοί της Μικράς Ασίας έγιναν βορά στην εκδικητική μανία του εχθρού που προέβη ανενόχλητος κάτω από τα βλέμματα των πρώην συμμάχων σε κάθε είδους βιαιότητα, σε σφαγές και εκδίωξη των αμάχων από τη γενέθλια γη τους. Ο επίλογος του δράματος των Ελλήνων της Μικράς Ασίας γράφτηκε με την πυρπόληση της Σμύρνης, της πιο εμβληματικής κι αγαπημένης πόλης των Μικρασιατών και την έξοδο προς την Ελλάδα 1.500.000 περίπου προσφύγων. Η τραγωδία στοίχισε στο Ελληνικό Έθνος 25.000 νεκρούς και τραυματίες στρατιώτες και εκατοντάδες χιλιάδες νεκρούς.

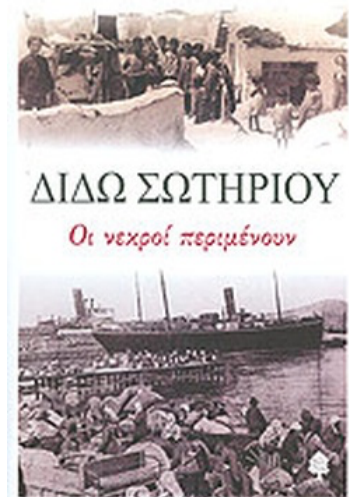
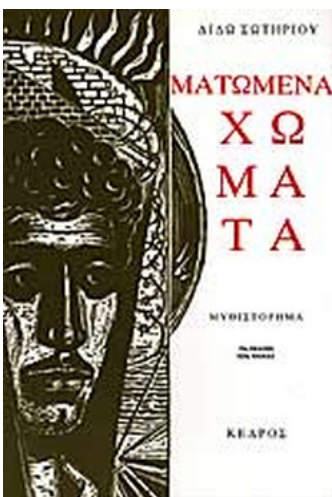

Στις 23 Ιουλίου 1923 η Συνθήκη της Λωζάνης καθόρισε τα νέα σύνορα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και το νέο καθεστώς σχετικά με τους ελληνικούς πληθυσμούς που ζούσαν στα τουρκικά εδάφη. Ειδικότερα προβλεπόταν η υποχρεωτική Ανταλλαγή Πληθυσμών που σήμαινε ότι έπρεπε να ξεριζωθούν περίπου 400.000 Τούρκοι που ζούσαν στην Ελλάδα και 1.500.000 Έλληνες της Μικράς Ασίας. Εξαιρέση απετέλεσαν οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου καθώς και οι Τούρκοι της Δυτικής Θράκης.

Η Διδώ Σωτηρίου στα «Ματωμένα Χώματα» ανέφερε σχετικά: «Υπεύθυνοι δεν είναι μονάχα οι Τούρκοι. Οι συμπαγείς χριστιανικοί πληθυσμοί, που κρατούσανε στα χέρια τους τον πλούτο και τα κλειδιά της Ανατολής, έπρεπε να φύγουν απ' τη μέση, γιατί ήτανε εμπόδιο για τον γερμανικό επεκτατισμό κι αργότερα για τους κεφαλαιούχους που στεκότανε πίσω απ' την Αντάντ. Πάνω στη σιδηροδρομική γραμμή, που ξεκινούσε απ' τη Βαγδάτη και τη Μουσούλη κι έφτανε ίσαμε το λιμάνι της Σμύρνης, διασχίζοντας τα πετρέλαια της Μέσης Ανατολής και τα μυθικά πλούτη της Μικρασίας, εκεί πάνω κυλούσαν τα πιο άτιμα και πανούργα όνειρα της οικονομικής κυριαρχίας των ξένων μονοπωλίων, η ιστορία για το χρυσόμαλλο δέρασ συνεχιζότανε...»

Διδώ Σωτηρίου, *Οι νεκροί περιμένουν*, απόσπασμα

«...Ενάμισι εκατομμύριο άνθρωποι βρεθήκανε ξαφνικά έξω απ' την προγονική τους γη. Παράτησαν σκοτωμένα παιδιά και γονιούς άταφους. Παράτησαν περιουσίες, τον καρπό στα δέντρα και στα χωράφια, το φαΐ στη φουφού, τη σοδειά στην αποθήκη, το κομπόδεμα στο συρτάρι, τα πορτρέτα των προγόνων τους στους τοίχους. Και βάλθηκαν να τρέχουν, να φεύγουν κυνηγημένοι απ' το τούρκικο μαχαίρι και τη φωτιά του πολέμου. Έρχεται μια τραγική στιγμή στη ζωή του ανθρώπου, που το θεωρεί τύχη να μπορέσει να παρατήσει το έχει του, την πατρίδα του, το παρελθόν του και να φύγει, να φύγει λαχανιασμένος αποζητώντας αλλού τη σιγουριά. Αρπαξαν οι άνθρωποι βάρκες, καϊκια, σχεδίες, βαπόρια, πέρασαν τη θάλασσα σ' έναν ομαδικό, φοβερό ξενιτεμό. Κοιμήθηκαν αποβραδύς νοικοκυραίοι στον τόπο τους και ξύπνησαν φυγάδες, άστεγοι, άποροι, αλήτες και ζητιάνοι στα λιμάνια του Πειραιά, της Σαλονίκης, της Καβάλας, του Βόλου, της Πάτρας. Ενάμισι εκατομμύριο αγωνίες και οικονομικά προβλήματα ξεμπάρκαραν στο φλουδί της Ελλάδας με μια θλιβερή ταμπέλα κρεμασμένη στο στήθος: «Πρόσφυγες!» Πού ν' ακουμπήσουν οι πρόσφυγες;[...] Τρέμαν ακόμα απ' το φόβο. Τα μάτια τους ήταν κόκκινα απ' το αιμάτινο ποτάμι της κόλασης που διάβηκαν. Και σαν πάτησαν σε στέρεο έδαφος, μετρήθηκαν να δουν πόσοι φτάσανε και πόσοι λείπουν. Κι οι ζωντανοί δεν το πιστεύανε, μόνο άπλωναν τα χέρια τους στο κορμί τους και το ψάχνανε, για να βεβαιωθούνε πως δεν ήταν βρικόλακες. Και ψάχναν και για την ψυχή τους, να δουν αν ήταν στη θέση τους. Μ' αυτή ήταν άφαντη. Είχε μείνει πίσω στην πατρίδα, κοντά στους αγαπημένους νεκρούς και στους αιχμαλώτους, κοντά στα σπιτάκια, στα χωράφια, στις δουλειές και στα καζάντια ...».

Μαρτυρίες Προσφύγων

Επιμέλεια:

Μέγκυ Μαλίκη, Μαρία Μούργκου

Στο ταξίδι έκανε φουρτούνα και οι γυναίκες λιγοθυμούσαν από τον φόβο τους. Άκουγα φωνές, κλάματα. Άφησα τα παιδιά σε μια γωνιά του βαποριού, κοντά στη μάνα μου και κουβαλούσα νερό στις λιπόθυμες γυναίκες. Μερικοί άνθρωποι δε βάσταζαν από τα βάσανα που τραβήξαν και πεθαίνουν στο βαπόρι. Τους έδεσαν με σίδερα και τους πέταξαν στη θάλασσα. Μας πήγαν στο Τσινάρ Ντερέ, κοντά στη σημερινή Νέα Καρβάλη. Δυο χρόνια μείναμε εκεί κάτω από τα τσαντίρια. Ο κόσμος αρρώσταινε και πέθαινε κάθε μέρα. Πέθανε ο άνδρας μου, πέθανε και το παιδί μου, ο Χαράλαμπος. Τη νύχτα έρχονταν τα τσακάλια, σκάβανε τους τάφους και έτρωγαν τους πεθαμένους. Δεν ξέραμε στο χωριό μας τέτοια αγρίμια. Είχαν, να, κάτι τέτοια μεγάλα δόντια.

Μαρτυρία της Δέσποινας Συμεωνίδου από το χωριό Κενάταλα της Καππαδοκίας, κοντά στο Γκέλβερι

Ξεκινήσαμε από το Αϊβαλί και φεύγαμε προς την πατρίδα, όπως τα ίδια έκαναν όσοι μπορούσαν να φύγουν, με όποιο μέσο μπορούσαν να διαφύγουν. Αυτό γινότανε γιατί βλέπαμε πίσω μας να αρχίζουν να καίνε τα σπίτια. Οι καπνοί ανεβαίνανε μέχρι τον ουρανό και ο κόσμος κατέβαινε στην παραλία για να βρει μέσον να φύγει, αλλά με τι να φύγει, αφού όσα καϊκία ήταν στο λιμάνι, φόρτωναν κόσμο και μικρά παιδιά. Οι βάρκες χωρούσαν πενήντα άτομα και έμπαιναν εκατό για να γλυτώσουν, οπότε και οι βάρκες βούλιαζαν επιτόπου. Είχε γεμίσει η προκυμαία πτώματα, παντού υπήρχε μια ολοκληρωμένη καταστροφή. Βλέποντας αυτά ο πατέρας μου τότε, φύγαμε με τη βάρκα που είμαστε όλοι μέσα. Πήγαμε κι εγκατασταθήκαμε σ' ένα νησί που βρισκόταν ανάμεσα στο Αϊβαλί και στη Μυτιλήνη ...

Μαρτυρία Αποστόλου Ρουκουνιώτη από τα Αϊβαλί Μικράς Ασίας (Από το Αρχείο Μικρασιατών Ανατολικής Φθιώτιδας)

Η Καλαμαριά, όταν ήρθαμε 'δω, ήταν ένα λασποχώρι θα μπορούσε να πει κανείς, δεν είχαμε φως, δεν είχαμε νερό, παρά από δημόσιες βρύσες, οι οποίες η μία με την άλλη απείχανε 500 με 600 μέτρα. Δε μπορούσαμε, όταν έβρεχε κι είχε λάσπη, να βαδίσουμε, θα μπορούσε να πει κανείς, αλλά συν τω χρόνω, με τη δραστηριότητα των κατοίκων και τη βοήθεια της πολιτείας που, όσο μπορούσε, μας βοηθούσε, άρχισε και 'δω, η Καλαμαριά, η παραγκούπολις, να παίρνει μια μορφή πόλεως, η οποία, συν τω χρόνω, εξελισσόταν...

Χρήστος Σίμος

Η αδερφή μου, μικρότερη, πήγε υπηρέτρια, δεν της άρεσαν τέτοιες βαριές δουλειές. Πηγαίναμε από δω στην Τούμπα, στον Άγιο Θεράποντα, ποδαρόδρομο και δουλεύαμε στα τούβλα. Έξι κορίτσια από δω. Πρωί-πρωί σηκωνόμαστε, με τα πόδια πηγαίναμε, με τα πόδια ερχόμασταν. Μεροκάματο παίρναμε καλό, 38 δραχμές. Πολύ σκληρή δουλειά όμως. Δουλεύαμε 10-11 ώρες... μεσ' τον ήλιο, όλη τη μέρα. Ούτε δέντρα είχε τότε, τίποτα. Ύστερα τα φύτεψαν, όταν έγιναν συνοικισμοί. Τότε ήταν ένα χάος...

Αποσπάσματα από προφορική μαρτυρία της Δέσποινας Ζαμπέτογλου

Στα σοκάκια της Θεσσαλονίκης πεταμένοι ήμασταν. Έτσι ξαπλωμένοι, μέσα στα σοκάκια. Περνούσε κόσμος και μας έβλεπε. Αμάν, ρεζιλίκι! Πέρασε ένας άντρας, ένας τρανός. Μας πέταξε μια πεντάρα. Έπιασα την πεντάρα, φώναζα, έκλαιγα:

— Εμείς έχομε λεφτά! Εμείς έχομε να φάμε! Αφήσαμε τα σπίτια μας, τόσα αμπέλια αφήσαμε! Δεν είμαστε ζητιάνοι εμείς!

— Άσε την πεντάρα. Ησύχασε έλεγε η μητέρα μου. Η μάνα μου άρρωστη ήταν. Ένα κουβάρι μαζεμένη καθότανε.

Μαρτυρία Καλλισθένης Καλλίδου από το χωριό Φερτέκι της Καππαδοκίας, κοντά στη Νίγη

Θυμάμαι ότι τότε ένα αβγό το χωρίζαμε στα τρία για να φτάσει για όλους μας. Δεκάρα δεν είχαμε και τα χρέη μας πνίγαν ως το λαιμό. Χρωστάγαμε και πολλά νοίκια. Η σπιτονοικοκυρά μας εξαγριωμένη που δεν την πληρώναμε, ανέβηκε επάνω στη σκεπή του σπιτιού και άρχισε να βγάζει όλα τα κεραμίδια για να γιομίσουμε νερά και χιόνια και να της αδειάσουμε έτσι μια ώρα αρχύτερα τη γωνιά.

Ένα άλλο που θυμάμαι ήταν οι κακές σχέσεις που είχαν οι ντόπιοι με τους πρόσφυγες. Τα παιδιά των προσφύγων τα χτύπαγαν, ενώ τα δικά τους τα φοβέριζαν ότι αν δεν ήταν φρόνιμα θα τα έδιναν στους πρόσφυγες να τα φάνε. Οι ντόπιοι μας φωνάζανε «τουρκόσπορους». Εμείς είχαμε ξεριζωθεί από την πατρίδα και οι ντόπιοι μας ξερίζωναν κι απ' τον εαυτό μας.

Μαρτυρία Κοντού Κωνσταντίνου

Λίγο αριστερά από το δρόμο κι έξω από ένα κέντρο είδα ένα πτώμα ανάσκελα, αποκεφαλισμένο, ντυμένο μόνο μ' ένα πουκάμισο και μαύρο πανταλόνι· το κεφάλι, λίγο πιο πέρα από το σώμα, το τσιμπολογούσαν οι κόττες που βόσκαν αδέσποτες.

Μια άλλη κότα ήταν ανεβασμένη στο στήθος του πτώματος και τσιμπολογούσε τον κομμένο λαιμό. Σε κάτι τραπέζια, που ήταν πάρα κάτω, ήταν πεταμένα δύο ή τρία πτώματα. Όταν έπεσε η νύχτα, ήθελα να πάω κάπου, πριν να κοιμηθούμε. Όλα γύρω πίσσα, σκοτάδι. Σκουντούφλησα σε κάτι μαλακό· μπάζω τις φωνές. Στο τρεμάμενο φως του σπύριτου είδαμε με φρίκη ότι είχα σκουντουφλήσει σ' ένα κομμένο χέρι και λίγο πάρα κάτω είδα φευγαλέα ένα πτώμα γυναικείο. Είχε γίνει μέσα εκεί μακελειό.

Όπως πηγαίναμε, ένας από τους καβαλαραίους ξέκοψε από τη σειρά του, στάθηκε μπροστά στη μητέρα μου και της είπε σε καθαρά ελληνικά: «τσερά, δώσε μου τα δαχτυλίδια σου» Σταθήκαμε και η μητέρα προσπαθούσε να βγάλει τα δαχτυλίδια. Από την ταραχή της όμως και το φόβο της δεν μπορούσε. Τότε ο Τούρκος καβαλάρης, επειδή έχασε τη σειρά της, βιαζόταν κι ετοιμάστηκε να κόψει το δάχτυλο της μητέρας με την κάμα του. Ο πατέρας τότε σάλιωσε το δάχτυλο της κι έτσι έβγαλε τα δαχτυλίδια και τα δώσε στον εξαγριωμένο Τούρκο.

Αλέξης Αλεξίου

Πριν φύγομε στρώσαμε ένα μεγάλο τραπέζι το πρωί, για να φάμε όλοι μαζί οι συγγενικές οικογένειες που απομείναμε. Οι χανούμισσες μας χαιρετούσαν κλαίγοντας. Μετά πήγα με τον αδερφό μου στο αμπέλι μου κι ήπιαμε για τελευταία φορά νερό. Εγώ έκλαιγα και ο αδερφός μου μού είπε να μην στεναχωριέμαι γιατί κι εκεί που θα πάμε κάτι θα βρούμε. Ακόμη θυμάμαι το αμπέλι μου, δίπλα στα χωράφια μου και τον κήπο. Ήταν τόσο καθαρά! Σαν σκουπισμένα. Όποιος περνούσε απ' το δρόμο στεκόταν και το καμάρωνε.

Αφήσαμε το τραπέζι μας όπως ήταν μετά το φαγητό για να φύγομε. Τι να κάνομε; Να τα παίρναμε μαζί μας;

Είχαμε ένα άλογο κι ένα σκυλάκι – Καρσί Καγιά το λέγαμε. Ο αδερφός μου σκέφτηκε να τα δώσει σε έναν Τούρκο. Τι να κάνομε; Να τα πουλούσαμε; Ποιος να τ' αγοράσει; Έτσι, όταν ήρθε η ώρα να φύγομε, δίνει τα ζώα στον Τούρκο και ξεκινάμε.

Πιστεύεις, παιδί μου, πως τα μάτια του αλόγου έτρεχαν; Σαν άνθρωπος έκανε, έτρεχε πίσω από τον αδερφό μου, και το σκυλί μας. Τρεις άντρες συγκράτησαν το ζώο να μη μας ακολουθήσει.

Δέσποινα Τσαλίκογλου

Στη Μεταμορφώσεως, απέναντι είναι ένα βενζινάδικο. Από πίσω απ' το βενζινάδικο ήταν ένας θάλαμος, τον οποίο χώρισαν και τον έκαναν σε έξι μέλη, σε έξι και ένα μικρό, στα οποία έξι μέλη ήταν οι έξι τάξεις του δημοτικού και στο μικρό είχαν βάλει το γραφείο, ας πούμε, των διδασκάλων...

... Αργότερα, όταν πολλαπλασιάστηκαν οι μαθητές και δεν χωρούσαν, έκτισαν παρακάτω, ακριβώς εκεί που είναι ένα βενζινάδικο, από πίσω ακριβώς, ένα καινούριο σχολείο, πάλι από σανίδα. Έκαναν ένα θεμέλιο υπερυψωμένο από τσιμέντο και απάνω έστρωσαν σανίδι και το έκαναν με τέσσερις μεγάλες αίθουσες και ένα γραφείο και επειδή το σανίδι αυτό το βάψαν απ' έξω, για να μη σαπίσει, με κόκκινο χρώμα – γιατί με κόκκινο; άγνωστο – το ονομάζαμε το κόκκινο σχολείο ...

*Αποσπάσματα από προφορική μαρτυρία
του Σίμου Λιανίδη*

Ευτυχώς ήμασταν με την εργατικότητα μας, με την οικονομία μας, με το μυαλό που διαθέταμε και με τα λίγα γραμματάκια, προκόβαμε και δόξα τω Θεώ, είμαστε και από τους γηγενείς και τους παλιούς ανώτεροι. Και αυτοί που έρχονται τώρα από τη Ρωσία, κι αυτοί θα είναι μια μέρα ίσως καλύτεροι από εμάς ...

*Απόσπασμα από προφορική μαρτυρία
του Δημήτρη Παπαδόπουλου*

Κάθομαι απ' έξω απ' το μπαλκόνι μου συνταξιούχος των 12000 δραχμών, κοιτάζω τη θάλασσα και μονολογώ και λέω "θάλασσα, σε έχω γυρίσει και σ' έχω φάει με το κουτάλι όλη. Σ' αγαπάω σαν τα παιδιά μου και μου έκανες όλα τα χατίρια. Κάνε μου αν θέλεις και τώρα την τελευταία μου χάρη. Ταξίδεψε με ως τη Σμύρνη μας γιατί ο καημός μου είναι μεγάλος. Μη μ' αφήσεις στο παράπονό μου. Γιατί η Σμύρνη και το Κορδελλιό / δεν ήταν του Κεμάλη / ξένοι την παραδώσανε / οι Άγγλοι και οι Γάλλοι.

*Μαρτυρία Κουλακιώτη Κωνσταντίνου,
κατοίκου Αγίας Μαρίνας Στυλίδος*

Καταστροφή Αυγούστου 1922.

Στη μεγάλη καταστροφή του Αυγούστου 1922, ο πατέρας μου από το Παρίσι, όπου είχε καταφύγει, μου έστειλε 5.000 λίρες (που έκαμνε 1.250.000 δραχ., αν η λίρα είχε 250 δραχ. ή 1.375.000, αν η λίρα πήγαινε 275 δραχ., που δεν θυμούμαι πια καλά, ίσως να κατρακύλησε και χαμηλότερα η δραχμή). Τα χρήματα αυτά μού τα έστειλε τηλεγραφικώς, μ' εντολή να τα ξοδέψω, κατά την κρίση μου, για τους κατεστραμμένους πρόσφυγες.

Είχα μάθει πως έφθαναν γυναικόπαιδα, μισογυμνά, νηστικά, που από την Σμύρνη δεν είχαν φάγει κάποτε ούτε μια βούκα ψωμί. Κατέβαζαν τ' απελπισμένα αυτά ναυάγια και τα στοίβαζαν, σαν αγέλη, μέσα σε παλιά άδεια βαγόνια αραδιασμένα στην προκουμαία του Πειραιώς. Αλλά για τροφή, ούτε λόγος γίνονταν.

Κατέβηκα στον Πειραιά και είδα το φοβερό αυτό ανθρωπομάζωμα. Κλάματα, φωνές, ολολυγμοί, γέμιζαν, έσχιζαν τον αέρα. «Ψωμί! Ψωμί! Είμεθα νηστικοί δυό μέρες!» [...] Οι φωνές από τα βαγόνια γίνονταν όλο και πιο σπαραχτικές. Το χτίριο του σταθμού ήταν γεμάτο πρόσφυγες, κλάματα, φωνές.

Έφυγα, πήγα σ' ένα φούρνο και είπα του φούρναρη: «Φόρτωσε όσα μπορείς καρβέλια το καρτσάκι σου και ακολούθα με. Θα σου πληρώσω τα ψωμιά». Μα στην είσοδο του σταθμού με σταμάτησαν αστυνομικοί.

«Απαγορεύεται η διανομή».

«Φέρνω ψωμιά και χρήματα! Αφήστε με να βοηθήσω τους πεινασμένους».

«Έχετε άδεια;»

«Όχι».

«Δεν μπορείτε να μοιράσετε τίποτα».

«Γιατί;»

«Απαγορεύεται η βενιζελική προπαγάνδα».

Μ' έπιασε φούρκα. «Τι προπαγάνδα, χριστιανέ μου; Ελάτε μαζί μου. Οι άνθρωποι πεινούν!»

«Απαγορεύεται. Ανώτερη διαταγή».

Ξαπέστειλα το φούρναρη και πήγα ίσια στο Υ.Μ.Σ.Α*, που ήξερα που μάζευε χρήματα για βοηθήματα. Βρήκα τον διευθυντή, έναν ως εκεί πάνω, προστυχούτσικο άνθρωπο, που με δέχθηκε με καλόβουλο χαμόγελο. Του είπα πως θέλω στην προκουμαία ν' ανοίξω μαγειριό, οπωσδήποτε στεγασμένο, να δίνω σούπα και ψωμί σ' όσους φθάνουν πεινασμένοι.

«Εμείς να σς δώσουμε και σκηνές και καζάνια και φουφούδες και ό,τι θέλετε» μου είπε προθυμότατος. «Σας τα στήνομε και από σήμερα το απόγεμα. Θέλαμε να το κάνομε και μεις. Μα χρειάζεται άδεια. Και δε μας τη δίνουν. Αν την πάρετε, αρχίζομε αμέσως».

«Από ποιον εξαρτάται;» Μού έδωσε όλες τις οδηγίες και πήγα στο υπουργείο.

Με παρέπεμψαν στον αρμόδιο τμηματάρχη, που με δέχθηκε αμέσως. Ήταν μεγαλόσωμος, μπατάλικος, προστυχούλης, με μαύρο μουστάκι και πομαδιασμένα μαλλιά, μα πρόσχαρος,

πρόθυμος, γεμάτος καλή θέληση. Με δέχθηκε καθιστός και μου πρόσφερε μια καρέκλα. Του είπα τ' όνομά μου.

«Κόρη Μπενάκη νομίζω;»

«Μάλιστα» και του εξέθεσα την υπόθεση. «Θέλω ν' ανοίξω συσσίτιο για τους πεινασμένους. Δεν ζητώ ούτε χρήματα ούτε εγκατάσταση. Τα έχω όλα. Ζητώ μόνο μια γραπτή άδεια για ν' αρχίσω σήμερα και να μην εμποδίσει ο αστυνόμος τη δουλειά μου». Και του διηγήθηκα την αποτυχία μου με τα ψωμιά του σταθμού.

Είχε σταυρώσει τα χέρια του στο στομάχι του και με άκουε μ' ένα χαμόγελο που μαρτυρούσε κάποια στενοχώρια.

«Λυπούμαι, κυρία Δέλτα» μού είπε σαν τελείωσα. «Μα δεν μπορώ να σας δώσω άδεια».

«Γιατί;»

«Επειδή ... Με συγχωρείτε, παρακαλώ μην με παρεξηγήσετε ...»

«Αυτοί οι άνθρωποι φθάνουν πεινασμένοι, δεν έφαγαν από τη Σμύρνη, είναι γυμνοί, δεν έχουν πεντάρα!»

«Το ξέρω και ματώνει η καρδιά μου που τ' ακούω. Αλλά άδεια δεν μπορώ να σας δώσω, μού απαγορεύεται».

«Μα γιατί! Γιατί!»

«Γιατί ... Με συγχωρείτε, κυρία Δέλτα, αλλά ξέρετε, τα πράγματα παν άσχημα, η θέση της κυβερνήσεως είναι δύσκολη, δε θέλει βενιζελική προπαγάντα ...»

«Προπαγάντα; Πρόκειται να δώσω φαγί ζεστό σε πεινασμένους!»

«Και λίγη προπαγάντα είναι, νομίζετε αυτή; Τ' όνομά σας ...»

«Ποιος με ξέρει απ' τους Σμυρνιούς; Βάλετέ μου αστυνόμους βοηθούς, να παρακολουθούν, και αν κάνω προπαγάντα να μού κλείσουν το συσσίτιο!»

«Δεν αμφιβάλλω πως εσείς δεν θα κάνετε προπαγάντα. Μα θα μαθευτεί μεταξύ τους πως το συσσίτιο το ανοίξατε σεις, πως είστε κόρη του Μπενάκη. Και αυτό δεν το θέλει η κυβέρνηση.»

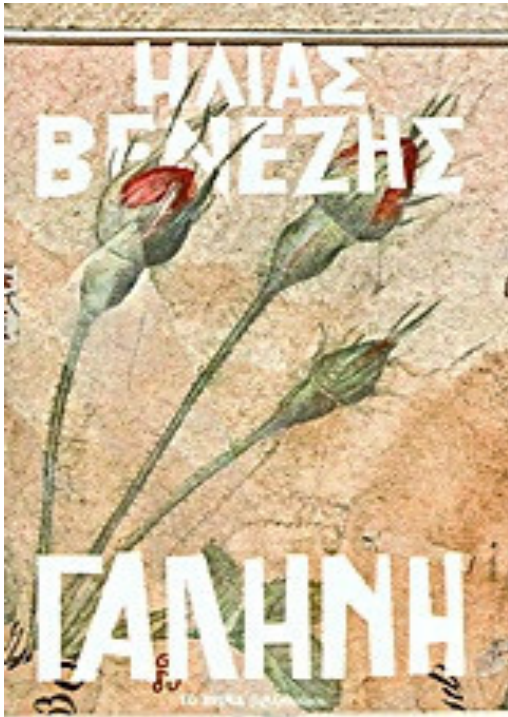
«Να πεθάνουν λοιπόν οι άνθρωποι αυτοί από την πείνα; Να που η κυβέρνηση δεν κάνει τίποτα!»

«Το ξέρω, και ματώνει η ψυχή μου ... Ακούστε, κυρία Δέλτα, σας το λέγω εμπιστευτικώς, ήμουν κι εγώ βενιζελικός, ποιος Έλληνας δεν είναι; Μα τώρα στα πράγματα ... καταλαβαίνετε είμαστε υπάλληλοι, δεν είμαστε ελεύθεροι ... Και φοβούνται την προπαγάντα ...»

* Young Men's Christian Association: Χριστιανική Αδελφότης Νέων (XAN)

Ηλίας Βενέζης, Γαλήνη, απόσπασμα

Το μυθιστόρημα αυτό περιγράφει τις προσπάθειες μιας ομάδας προσφύγων από την Φώκεια της Μ. Ασίας να ξαναρχίσουν την ζωή τους από την αρχή στην νέα πατρίδα, την Ελλάδα, ύστερα από τον βίαιο και υποχρεωτικό ξεριζωμό τους μετά την Μικρασιατική καταστροφή το 1922. Μυθιστόρημα [...] με άπειρα δραματικά και ηθογραφικά στοιχεία [...], η βίβλος του πόνου και του αγώνα να ενωθεί η ανθρώπινη σάρκα, ο ανθρώπινος νους, το ανθρώπινο ναυάγιο με το ξερό ή υγρό χώμα και να βλαστήσει η ελπίδα. Ένα μυθιστόρημα που γράφεται από τον συγγραφέα με το «αίμα της ψυχής του», καθώς Μικρασιάτης ο ίδιος βίωσε την αιχμαλωσία και τον διωγμό. Χωρίς να χάσει την πίστη του στον άνθρωπο ο Ηλίας Βενέζης ίσως αναζήτησε σε αυτό το έργο την γαλήνη, το συναίσθημα εκείνο που κατακλύζει τις ψυχές όποιων ελπίζουν, αγωνίζονται και δημιουργούν.

Συναντάμε τους ήρωές μας το καλοκαίρι του 1923 στην «ερημιά της Αναβύσσου», στην περιοχή που τους δόθηκε από το κράτος για να εγκατασταθούν. Πριν ακόμη φτιάξουν το σπίτι τους, οι άντρες σκορπίζονται σε όλον τον ξερό κάμπο, αναζητώντας ο καθένας την δική του γη, έναν κλήρο γης για καλλιέργεια. Μόνον ο γιατρός, ο Δημήτρης Βένης, σκέπτεται κάπως διαφορετικά.

«Όλοι οι άντρες λείπουν. Ξέρεις γιατί;» έλεγε ο Δημήτρης Βένης στη γυναίκα του.

«Το ξέρω». Και πρόσθεσε με σκληρό τόνο: «Μονάχα εσύ μένεις!»

Έκαμε πως δεν πρόσεξε, καθώς έκαμε συχνά τον τελευταίο καιρό. Δε θα είχα να κάμω τίποτα εγώ», είπε. «Τι ξέρω από γη; Αλλά έχω κι εγώ τον σκοπό μου ...»

«Τι είναι;» ρώτησε αδιάφορη η Ειρήνη.

Έδειξε με το χέρι του μια μικρή ακτίνα γύρω τους. «Αυτό εδώ το μέρος», είπε. «Θα μείνουμε στο κομμάτι τούτο της γης».

Προσπάθησε να της δώσει να καταλάβει πόσο θα ήταν καλό. Εκεί γύρω βρισκόνταν λίγα δέντρα. Η θάλασσα ήταν πλάι τους. Εκεί θα γινόταν και το μικρό χωριό τους, όταν θα τους βοηθούσε το Κράτος να χτίσουν καλύβες. Μπορούσαν να βλέπουν τα καράβια να περνούν και να φεύγουν. Ήταν ήμερα, θα σκάλιζαν το χώμα εκεί στη ρίζα του βουνού. Θα τους βοηθούσαν στο σκάψιμο οι χωριανοί, κι εκείνος θα φρόντιζε για την υγεία τους.

Τον παρακολουθούσε αδιάφορη, χωρίς να φαίνεται να έχει κανένα ενδιαφέρον για όλα αυτά.

«Κι έπειτα ...» είπε ο Δημήτρης Βένης, και η φωνή του έγινε επίσημη.

Γύρισε το πρόσωπό της, κινημένη απ' την αλλαγή του τόνου.

«Κι έπειτα;»

«Κι έπειτα θα φυτέψω τριαντάφυλλα στον τόπο που θα ξεχερσώσουμε», είπε ο Βένης, και η φωνή του λίγο έτρεμε.

Τότε η Ειρήνη θέλησε να γελάσει. Μα σταμάτησε το γέλιο που ερχόταν, και το πρόσωπό της πήρε τη στυφή έκφραση που έπαιρνε συχνά.

«Δεν έκαμες ποτέ σου τίποτα που να μην ήταν ανώφελο και μέτριο!» είπε. «Ωστόσο, τώρα έλεγα πως θα ετοιμάζεις, έστω κι αυτή τη γη που διάλεξες, για στάρι. Κι ήταν η πρώτη φορά που θα σ' έβλεπα να είσαι θετικός και χρήσιμος. Μα η μοίρα σου φαίνεται πως είναι ως το τέλος άλλη».

Κάτω απ' τον ίσκιο του πεύκου η φωνή δεν κατόρθωνε να πάρει τίποτα απ' τη δροσιά που μάζευε το δέντρο. Έμενε ανήλεη και στεγνή.

«Η μοίρα σου είναι ως το τέλος άλλη!» επανέλαβε σκληρά.

Χτυπημένος, ύψωσε τώρα ο Βένης για μια στιγμή τη φωνή: «Κι η δική σου έτσι, και δε θ' αλλάξει πια!» Μα την ίδια στιγμή θέλησε να δικαιολογηθεί και να της εξηγήσει. Της είπε πως όλος ο κόσμος στην πατρίδα του καλλιεργούσε τριαντάφυλλα. Το ροδόσταμα δίνει πιο πολύ κέρδος απ' το σιτάρι. Κι οι πρόγονοί του όλοι καλλιεργούσαν τριαντάφυλλα. Αυτός μονάχα είχε απιστήσει. Μια λοιπόν τώρα και του παρουσιαζόταν η ευκαιρία ν' αναστήσει ένα κομμάτι γη...

Έφτανε, πάνω στην ώρα, ο Γλάρος στο δέντρο τους. Η Ειρήνη γύρισε και τον είδε, αποφασισμένη να ταπεινώσει τον άντρα της.

«Θα καλλιεργήσουμε κι εμείς γη, Φώτη!» του λέει. «Το' μαθες;»

«Διαλέξατε πού θα πάρετε κλήρο;» ρώτησε αυτός. «Ποιος σάς διάλεξε τόπο;»

«Θα καλλιεργήσουμε τις ρίζες του βουνού εδώ», είπε η Ειρήνη Βένη. «Κι ύστερα θα φυτέψουμε τριαντάφυλλα!»

Κοίταζε τον απλό άνθρωπο επίμονα, αυστηρά, χαιρόταν την έκπληξη που ζωγραφιζόταν στο πρόσωπό του.

«Κι ύστερα θα φυτέψουμε τριαντάφυλλα!» ξαναείπε με έναν τόνο θριάμβου και χλευασμού.

«Μα αυτό δεν μπορεί να γίνει!...» τόλμησε ο Γλάρος να πει, και στα μικρά του μάτια έπαιξε η επιθυμία να γελάσει. «Τι θα τα κάμετε τούτα δω τα κατσάβραχα; Κι ύστερα, τι θα τα κάμετε τα τριαντάφυλλα, αν πούμε πως θα φυτρώσουν;»

«Θα τα στολιστούμε!» είπε η Ειρήνη Βένη, και τα μάτια της λάμπανε.

Είχε την αγριότητα του λαβωμένου ζώου η ματιά της που άστραφτε. Ο Βένης δε μιλούσε. Κοίταζε κατά τη θάλασσα, προσπαθώντας να συγκρατηθεί.

«Στον κάμπο έχει γη που μπορείς να την ξεχερσώσεις», είπε ο Γλάρος. «Θα φτάσει για όλους μας. Εκεί, γιατρέ, θα πρέπει να πάρετε κι εσείς ένα κομμάτι. Θα μπορέσετε να φυτέψετε, καθώς εμείς, αμπέλι για να σπείρετε στάρι».

Ο Βένης γύρισε αργά και τον κοίταξε: «Εμείς θα μείνουμε σ' αυτό το μέρος, εδώ!» Κι έπειτα: «Με το θέλημα του Θεού», πρόσθεσε πιο σιγά, και είχε μιαν απίθανη αποφασιστικότητα η σχεδόν γεροντική και αδύνατη φωνή του.

Συνέντευξη: Νίκος Μαλαξός

Ο Νίκος Μαλαξός κατάγεται από τα Βουρλά της Μ. Ασίας. Είναι ένας παλιός ογδοΐτης μαθητής, που ποτέ δεν έκοψε τις γέφυρες με το νεανικό παρελθόν του και το σχολείο. Ακόμα και σήμερα συνεχίζει να δίνει το «παράν» σε πολλές από τις εκδηλώσεις μας συνεισφέροντας πολύπλευρα, κυρίως όμως μέσω της πλούσιας προσωπικής του βιβλιοθήκης. Έναν από αυτούς τους θησαυρούς του, ένα περιοδικό του 1923, ιστορικής αξίας, δώρισε κατά την διδακτική μας επίσκεψη στο Μουσείο Μικρασιατικού Ελληνισμού, τιμώντας την μνήμη των προγόνων του και προσδίδοντας στη δράση μας έναν ιδιαίτερα συγκινησιακό χαρακτήρα. Αυτές του τις μνήμες θελήσαμε να μάθουμε και να καταγράψουμε. Ανθρωπος όμως βαθιά συναισθηματικός και λιγάκι ντροπαλός προτίμησε να απαντήσει γραπτά στα ερωτήματά μας.

Λιτός και περιεκτικός ο λόγος του.

Στο άκουσμα Μ. Ασία τι σας έρχεται στο μυαλό;

Οι οικογενειακές ρίζες και ο πόνος της προσφυγιάς.

Τι είναι για εσάς η Μ. Ασία, τι ρόλο παίζει;

Μια πληγή και ταυτόχρονα η δύναμη αυτών των ανθρώπων να προοδεύσουν.

Θυμάστε κάποια ιστορία που σας μετέφεραν οι πρόγονοι σας σχετικά με την εμπειρία τους ως πρόσφυγες;

Τι να πρωτοπείς; Η σφαγή των προγόνων μου από τους Τσέτες στην Λυκία της Μ. Ασίας.

Πήρατε κάποιο δίδαγμα από αυτές;

Το δίδαγμα είναι ότι οι εμφύλιες συγκρούσεις οδηγούν σε συμφορές.

Πώς πιστεύετε ότι η προσφυγιά των προγόνων σας, έχει επηρεάσει την ταυτότητά σας και τις αξίες σας;

Η προσφυγιά των προγόνων μου έχει επηρεάσει σε μέγιστο βαθμό την ταυτότητα μου και τις αξίες μου.

Πώς διατηρείτε σήμερα την κληρονομημένη κουλτούρα και την ιστορία των προγόνων σας;

Με πολλούς τρόπους α) με τις αφηγήσεις των προγόνων μου στην νεότερη γενιά β) με την μουσική γ) την μαγειρική δ) την θρησκεία ε) τα ήθη και έθιμα.

Πώς πέρασε η οικογένεια σας αυτή την περίοδο μετανάστευσης και εποίκησης σε νέα μέρη;

Ήταν μια δύσκολη περίοδος και είχε μεγάλη διάρκεια η προσαρμογή.

Πείτε μας με μια λέξη τι σας έρχεται στο μυαλό όταν ακούτε την λέξη Σμύρνη;

Φωτιά

Πιστεύετε ότι η προσφυγιά ανθρώπων είναι το ίδιο σκληρή πάντα;

Ναι πάντα.

Συνέντευξη: Φιλοποίμην Παναγιωτάκης,
καθηγητής νεοελληνικής γλώσσας στην τάξη υποδοχής προσφύγων
του 8^{ου} ΓΕΛ Αθηνών

Μιλήστε μας για την προσφυγική σας καταγωγή.

Προσφυγική καταγωγή έχω από την πλευρά της μητέρας μου. Ο παππούς μου καταγόταν από τη Σμύρνη και η γιαγιά μου από το Κορδελιό, προάστιο της Σμύρνης. Οι άνθρωποι αυτοί ξεριζώθηκαν από τη Μικρά Ασία. Η γιαγιά μου ήρθε το 1922 ενώ ο παππούς μου έμεινε δύο χρόνια αιχμάλωτος, ήρθε τον Δεκέμβριο του 1923 με πλοία μεταφοράς προσφύγων, κατά την ανταλλαγή των πληθυσμών.

Ποιες δυσκολίες αντιμετώπισε ο παππούς σας;

Πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή ζούσαν πολύ καλά. Η οικογένεια του παππού μου δεν ήταν πλούσια, ανήκε στα μεσαία κοινωνικά στρώματα, ωστόσο στο σπίτι υπήρχαν τρεις Τούρκοι υπηρέτες για να κάνουν τα θελήματα. Η κατάσταση όμως άλλαξε με τη Μικρασιατική Καταστροφή. Αυτό συνέβη γιατί ο πατέρας και τα αδέρφια του σκοτώθηκαν. Μόνο η μητέρα και η θεία του κατάφεραν να σωθούν. Ο ίδιος πιάστηκε αιχμάλωτος για δύο χρόνια. Σημειώνω ότι δεν είχε πει ποτέ κακή κουβέντα για τους Τούρκους, έλεγε ότι «ζούσαν Έλληνες και Τούρκοι σαν αδέρφια». «Οι μεγάλοι, οι κυβερνήσεις αποφάσισαν τους πολέμους», έλεγε. Ήταν τυχερός γιατί, κατά την αιχμαλωσία του, δεν πήγε στα τάγματα εργασίας, εκεί θα πέθαινε. Ο παππούς μου εργαζόταν στον σιδηρόδρομο, στα τρένα που έκαναν το δρομολόγιο από Τουρκία προς Συρία. Εργαζόταν ως μάγειρας στο εστιατόριο του τρένου. Όταν αιχμαλωτίστηκε και είπε το επάγγελμά του, τον κράτησαν στη Σμύρνη, τον έβαλαν ως μάγειρα σε ένα από τα πλούσια ελληνικά σπίτια στα οποία είχαν εγκατασταθεί Τούρκοι αξιωματούχοι. Φυσικά μιλούσε άπταιστα την τουρκική γλώσσα και ήξερε και λίγα γαλλικά.

Όταν συζητώ με μαθητές στην τάξη υποδοχής τους λέω ότι είμαστε λαός με βιώματα προσφυγιάς και μετανάστευσης, γι' αυτό δεν καταλαβαίνω πώς μπορεί κάποιος Έλληνας να είναι ρατσιστής όταν βλέπει ανθρώπους να έρχονται με βάρκες... Εγώ βλέπω την ιστορία της οικογένειάς μου. Θεωρώ ότι έστω και ένας άνθρωπος από αυτούς να μάθει γράμματα, εγώ θα έχω κάνει κάτι γι' αυτόν ώστε να μπορέσει να έχει ένα καλύτερο μέλλον στη ζωή του. Όταν έχεις μείνει σε καμπ προσφύγων κι έχεις έρθει με τα ρούχα που φοράς μόνο, φαντάζομαι ότι το τελευταίο πράγμα που σε νοιάζει είναι να μάθεις ελληνικά. Εγώ όμως τους λέω ότι το μόνο πράγμα που πρέπει να μάθουν, αν θέλουν να μείνουν σ' αυτή τη χώρα για πάντα, είναι η γλώσσα, γιατί μόνο μαθαίνοντας τη γλώσσα θα μπορέσουν να ζήσουν μια καλύτερη ζωή, να βρουν μια καλύτερη δουλεία.

Μπορείτε να πείτε για τη σύνθεση της τάξης υποδοχής;

Η τάξη υποδοχής αποτελεί μια πολυεθνική κοινότητα. Για παράδειγμα, φέτος, περιλαμβάνει τρεις μαθήτριες από την Αλβανία, έναν μαθητή από τη Ρουμανία, έναν μαθητή από το Ιράν, έναν μαθητή από την Αίγυπτο, έναν μαθητή από το Μάλι, μία μαθήτρια από το Κονγκό και οκτώ παιδιά από τη Σομαλία.

Πώς επηρεάζει τη διδασκαλία σας η επίγνωση των δυσκολιών που γνώρισαν οι πρόγονοί σας και πώς προσαρμόζετε τη διδασκαλία σας στις ανάγκες των μαθητών;

Με το προσφυγικό μου υπόβαθρο καταλαβαίνω περισσότερο τι έχουν περάσει αυτά τα παιδιά από τις ιστορίες που μου έλεγε ο παππούς μου όταν ήμουν μικρός ή που μου έλεγε η μητέρα μου από τον παππού μου. Με κάνει να νιώθω φιλικά προς τα παιδιά, να σκέφτομαι πόσο τυχερά είναι τα ελληνόπουλα που είναι με τις οικογένειές τους, γιατί τα περισσότερα παιδιά της τάξης υποδοχής είναι χωρίς οικογένεια. Πολλές φορές χτυπάει το τηλέφωνο παιδιού, είναι η μητέρα του από τη Σομαλία, ζητά άδεια να βγει έξω να της μιλήσει και φυσικά του τη δίνω. Το πώς γίνεται το μάθημα είναι μια μεγάλη συζήτηση, γιατί είμαστε ένα μωσαϊκό ανθρώπων, είμαστε ο ΟΗΕ... Η δυσκολία έγκειται στο ότι τα παιδιά μιλούν πέντε, έξι διαφορετικές γλώσσες, υπάρχουν μαθητές που δεν γνωρίζουν καθόλου αγγλικά και δυστυχώς το μάθημα γίνεται με βάση την αγγλική γλώσσα, γιατί όταν δεν γνωρίζουν ούτε μία ελληνική λέξη, δεν μπορώ να διδάξω στα ελληνικά. Μας βοηθά πού η τεχνολογία, το google translate, δυστυχώς όμως έχουμε και παιδιά αναλφάβητα στη μητρική τους γλώσσα, οπότε δεν καταλαβαίνουν ούτε τη μετάφραση από το google translate. Έτσι αναγκαστικά «παίζουμε» με κάρτες και εικόνες, δηλαδή τους δείχνω την εικόνα ενός λεμονιού για παράδειγμα και τους λέω τη λέξη «λεμόνι» για να μπορεί να καταλάβει τι είναι το λεμόνι. Τους λέω επίσης και λέξεις στα ελληνικά και ρωτώ πώς είναι στη γλώσσα τους, προσπαθούμε δηλαδή να βρούμε ομοιότητες και διαφορές, κοινές ρίζες.

Οι πρόσφυγες μαθητές μοιράζονται τα βιώματά τους, υπάρχει αλληλεγγύη μεταξύ τους;

Δεν τα μοιράζονται, είναι «κλειστοί», δεν βγαίνουν έξω από την αίθουσα ούτε για διάλειμμα. Θεωρούν ότι όλοι εσείς οι υπόλοιποι τους κοιτάτε περίεργα. Τους έχω εξηγήσει ότι, αν δεν κάνουν το πρώτο βήμα, να μην περιμένουν από τα υπόλοιπα παιδιά να τους πλησιάσουν. Μια πρώτη κοινωνικοποίηση άρχισε με το ποδόσφαιρο. Έστειλα κάποια παιδιά στον Γυμναστή και τα ενέταξε στην ομάδα του ποδοσφαίρου. Επειδή λοιπόν έπαιζαν καλή μπάλα, τα υπόλοιπα παιδιά ενθουσιάστηκαν και άρχισαν τα «φίλε μου»... Δεν μοιράζονται τα βιώματά τους γιατί έχουν περάσει πολύ δύσκολα. Όταν τους είπα ότι είναι αναγκαίο να εκφραστούν, ένας μαθητής είπε ότι έχει μπει τέσσερις φορές σε τουρκική φυλακή, δύομιση χρόνια. Τα παιδιά από τη Σομαλία μπήκαν σε βάρκα χωρίς να ξέρουν να κολυμπάνε και όταν έφτασαν στη Χίο οι Τούρκοι διακινητές τους έσκισαν τη βάρκα για να μην τους επιστρέψουν πίσω.

Τα βιώματα των παιδιών επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά της ζωή σας;

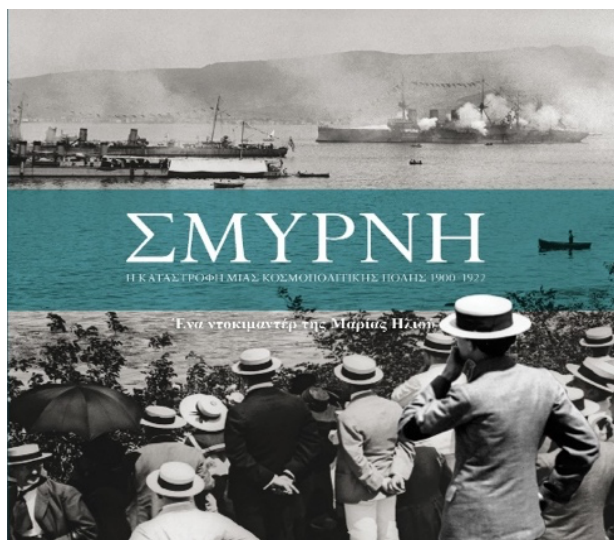
Δεν μπορώ να μην επηρεάζομαι, όταν έχω μαθητές που βρίσκονται σε ανάγκη. Με ενδιαφέρει να πάνε καλά αυτοί οι άνθρωποι που είναι επί ξύλου κρεμάμενοι, έχουν έρθει εδώ και δεν έχουν δεύτερο ρούχο να φορέσουν, οπότε με νοιάζει να πάνε καλά και απογοητεύομαι όταν βλέπω ότι κάποιοι από αυτούς δεν κάνουν προσπάθεια. Ποιος καθηγητής θέλει να μπαίνει σε ένα τμήμα με δεκαεπτά παιδιά και να παρακολουθούν οι τέσσερις;

Χρησιμοποιείτε κάποια στρατηγική για να μεταδώσετε τον σεβασμό στη διαφορετικότητα;

Αυτό που χρειάζεται είναι μονάχα να δείχνεις αγάπη για τα παιδιά και ενδιαφέρον για τη χώρα και την ιστορία τους.

Ένα ντοκυμαντέ

Σμύρνη, η καταστροφή μιας κοσμοπολίτικης πόλης, 1900 – 1922

Το εν λόγω ντοκιμαντέ ξεδιπλώνει με έναν συναρπαστικό τρόπο την ιστορία της κοσμοπολίτικης Σμύρνης, αλλά και την καταστροφή της. Δημιουργός της ταινίας είναι η βραβευμένη Μαρία Ηλιού και ιστορικός σύμβουλος ο Αλέξανδρος Κιτρόεφ.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ήταν μια πόλη από τις πιο πλούσιες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Συνυπήρχαν αρμονικά πολλές εθνότητες. Έλληνες, Τούρκοι, Εβραίοι, Αρμένιοι, Ευρωπαίοι, Αμερικάνοι προσέδιδαν σε αυτήν έναν κοσμοπολίτικο χαρακτήρα συνδυάζοντας με μοναδικό τρόπο την Ανατολή με την Δύση. Κυρίαρχη πηγή οικονομίας ήταν το εμπόριο με πρωταγωνιστή το λιμάνι της, σπουδαίο σταθμό της Ανατολικής Μεσογείου, αλλά

και η πλούσια σε γεωργικά προϊόντα ύπαιθρος που την περιέβαλλε.

Μέσα από σπάνιο φωτογραφικό και κινηματογραφικό υλικό περιγράφονται οι διαφορετικές συνοικίες της Σμύρνης, ο τρόπος ζωής της καθεμιάς, το λιμάνι, η προκουμαία της με την έντονη κίνηση και ζωή, ο ευρωπαϊκός τρόπος διασκέδασης, η χαρά και η ευημερία. Μια ευημερία που δυστυχώς διέκοψε η πολιτική κατάσταση που ακολούθησε τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο με την συνθήκη των Σεβρών και την προσωρινή διοίκηση της πόλης από τους Έλληνες. Ο τουρκικός εθνικισμός, αλλά και τα λάθη (στρατιωτικά, πολιτικά, διπλωματικά) της ελληνικής διοίκησης μετά την ήττα του Ελευθερίου Βενιζέλου στις εκλογές του 1920, οδήγησαν στην καταστροφή της.

Ο θεατής βλέπει τον τουρκικό στρατό και τους Τσέτες να εισβάλλουν στην Σμύρνη, τους κυνηγημένους κατοίκους να συνωστίζονται στο λιμάνι αναζητώντας την σωτηρία, την φωτιά να την κατακαίει, την ουδετερότητα και αδιαφορία των ξένων δυνάμεων.

Έγκριτοι ιστορικοί παρουσίασαν και ερμήνευσαν τα γεγονότα με στόχο μια ουδέτερη και αντικειμενική ματιά. Αλλά πρωταγωνιστές ήταν θεωρούμε οι ομιλητές

πρώτης, δεύτερης και τρίτης γενιάς από την ελληνική, την τουρκική και την αρμενική κοινότητα που πλαisiώσαν μια σφαιρική αφήγηση άλλοτε με τα προσωπικά τους βιώματα και άλλοτε με τις οικογενειακές τους ιστορίες ενεργοποιώντας την φαντασία και το συναίσθημα των θεατών.

Η Σμύρνη, παρά την καταστροφή της, εξακολουθεί να αποτελεί ένα σύμβολο, ένα πρότυπο ειρηνικής συνύπαρξης των λαών, ένα πρότυπο ανεκτικότητας.

Μαρία Μούργκου – Ευαγγελία Πυθαρουλάκη

Θα προτείναμε ανεπιφύλακτα σε όλους να παρακολουθήσουν αυτήν την εξαιρετική προσπάθεια της σκηνοθέτιδος και των συνεργατών της. Πρόκειται για ένα συγκλονιστικό ντοκιμαντέρ που ζωντανεύει την μνήμη, αλλά και που μιλά στο παρόν.

Ταξιδιωτικό έγγραφο

Διδακτική Επίσκεψη στο Μουσείο Μικρασιατικού Ελληνισμού

Τρίτη 12 Μαρτίου 2024

Η Β' τάξη του Λυκείου μας πραγματοποίησε διδακτική επίσκεψη στο Μουσείο Μικρασιατικού Ελληνισμού «Φιλώ Χαϊδεμένου», στα πλαίσια του μαθήματος των Νέων Ελληνικών και ειδικότερα στο αφιέρωμα «Μικρασία και Λογοτεχνία», που επιμελήθηκαν οι φιλόλογοι των τμημάτων σε συνεργασία με τους μαθητές. Κατά την επίσκεψη οι μαθητές ξεναγήθηκαν στις αίθουσες του Μουσείου και ήλθαν σε επαφή με τη γεωγραφία και την κουλτούρα του μικρασιατικού ελληνισμού, τον τρόπο ζωής, την εκπαίδευση, τις μνήμες του ξεριζωμού των μικρασιατών προσφύγων, έτσι όπως αγωνίστηκε να τις διασώσει μια σπουδαία γυναίκα, η μικρασιάτισσα Φιλώ Χαϊδεμένου. Σημαντική στιγμή της επίσκεψης ήταν η δωρεά στο Μουσείο περιοδικού του 1923 που προσέφερε ο απόφοιτος του σχολείου μας κ. Νίκος Μαλαξός.

Φιλιώ Χαϊδεμένου

Η Φιλιώ Χαϊδεμένου γεννήθηκε το 1899 στα Βουρλά των δυτικών παραλίων της Μικράς Ασίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και ήταν το έκτο από τα επτά παιδιά αγροτικής ελληνικής οικογένειας. Ο πατέρας της ήταν γεννημένος στη Νάξο ενώ η μητέρα της είχε γεννηθεί στη Σμύρνη. Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, κατά την οποία σκοτώθηκαν τα περισσότερα μέλη της οικογένειάς της και έπειτα από περιπλάνηση σε πολλά μέρη της Ελλάδας, εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Αθήνα μαζί με τη μητέρα και τον μικρότερο αδελφό της. Το 1928 παντρεύτηκε τον επιχειρηματία Γεώργιο Χαϊδεμένο με τον οποίο απέκτησε μία κόρη ενώ την περίοδο της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου έζησε στην Κοζάνη και τη Θεσσαλονίκη. Κατά την επιστροφή της στην Αθήνα εγκαταστάθηκε στη Νέα

Φιλαδέλφεια, όπου και έζησε την υπόλοιπη ζωή της.

Η Φιλιώ Χαϊδεμένου υπήρξε ενεργό μέλος διαφόρων μικρασιατικών και προσφυγικών σωματείων, ενώ σε προχωρημένη ηλικία μερίμνησε για τη συλλογή κειμηλίων από τη Μικρά Ασία, τα οποία συγκεντρώθηκαν και εκτίθενται στο Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού στη Νέα Φιλαδέλφεια, μουσείο που φέρει το όνομά της.

Για τη δράση της τιμήθηκε με διάφορα βραβεία από Ιδρύματα και Φορείς (Ακαδημία Αθηνών, Οικουμενικό Πατριαρχείο, Α.Π.Θ., Γεωπονικό Παν/μιο Αθηνών).

Απεβίωσε της 6 Ιουνίου 2007 σε ηλικία 107 ετών. Στην κηδεία της – που έγινε με δημόσια δαπάνη – συμμετείχε πλήθος κόσμου και εκπρόσωποι της πολιτικής σκηνής.

Ρίφα Ρουστάμ Αλί

Ο Φώτης Κόντογλου ήταν ένας σπουδαίος Έλληνας ζωγράφος, αγιογράφος και συγγραφέας. Γεννήθηκε στο Αϊβαλί της Μ. Ασίας το 1895. Εκεί έζησε τα παιδικά και νεανικά του χρόνια. Στα 1913 γράφτηκε στη Σχολή Καλών Τεχνών στην Αθήνα, όπου ήταν συμμαθητής με τον επίσης μεγάλο ζωγράφο Σπύρο Παπαλουκά.

Ο Α' Παγκόσμιος πόλεμος και οι περιπέτειες του 1^{ου} διωγμού των Ελλήνων της Μ. Ασίας από τους Τούρκους διέκοψαν τις σπουδές του και τον οδήγησαν σε μια περιπλάνηση στην Ευρώπη και τελικά στο Παρίσι. Επιβίωσε ασκώντας διάφορα χειρωνακτικά επαγγέλματα, αλλά παράλληλα εργάστηκε και ως σχεδιαστής στην Illustration κερδίζοντας βραβείο για τις εικονογραφήσεις του. Εκεί έγραψε και το πρώτο λογοτεχνικό έργο τον **Πέδρο Καζά**, που τον ανέδειξε και ως λογοτέχνη και συνέβαλε ώστε να χτιστεί μια σχέση ζωής με τον επίσης μικρασιάτη λογοτέχνη Στρατή Δούκα.

Μετά την λήξη του πολέμου το 1921 διορίστηκε καθηγητής στο Παρθεναγωγείο της πατρίδας του. Δίδασκε εκεί γαλλικά και τεχνικά. Στο πλαίσιο της Μικρασιατικής

εκστρατείας επιστρατεύτηκε και μετά την καταστροφή κατέφυγε αρχικά στην Λέσβο και μετά στην Αθήνα ύστερα από την παρότρυνση του φιλολογικού κύκλου της Έλλης Αλεξίου.

Καθοριστική υπήρξε η επίσκεψή του στο Άγιον Όρος το 1923. Εκεί μελέτησε σε βάθος την βυζαντινή τέχνη, την υιοθέτησε και αφιερώθηκε ιδιαίτερα στην αγιογραφία. Το 1927 παντρεύτηκε την συμπατριώτισσά του Μαρία Χατζηκαμπούρη με την οποία απέκτησε μια κόρη, την Δέσπω.

Το 1932 έκτισε το σπίτι του στην οδό Βιζυηνού 16 στη συνοικία Κυπριάδου, ένα σπίτι που διατηρείται σήμερα ως μνημείο από την κόρη και τον γαμπρό του. Ας αναφερθεί πως στην Κατοχή είχε αναγκαστεί να το πουλήσει για ένα σακί αλεύρι!

Μαθητές του υπήρξαν οι μεγάλοι ζωγράφοι Τσαρούχης και ο Εγγονόπουλος, ο ηθοποιός Δ. Χορν, ο Αλέξης Σολωμός (σπουδαίος άνθρωπος του θεάτρου). Ανάμεσα στις σημαντικές γνωριμίες του, ο Φώτος Πολίτης (θεατρικός δάσκαλος), ο Δημήτρης Πικιώνης (αρχιτέκτονας), η Μαρίκα Κοτοπούλη (ηθοποιός), ο Κάρολος Κουν (σκηνοθέτης).

Πολύπλευρος και πολυτάλαντος συνεργάστηκε με τα περιοδικά Ελληνικά Γράμματα και Νέα Εστία. Συμμετείχε ως σκηνογράφος σε θεατρικές παραστάσεις. Προσελήφθη ως τεχνικός επόπτης στο Βυζαντινό Μουσείο το 1930. Το 1933 εργάστηκε για το Κοπτικό Μουσείο στην Αίγυπτο και το 1934 συμμετείχε στην 19^η Biennale της Βενετίας.

Τα πρώτα μετακατοχικά χρόνια 1944 – 1950 αποτελούν την κορύφωση της εικαστικής και λογοτεχνικής δημιουργίας του. Συμμετείχε σε πολλές εκθέσεις ζωγραφικής και εξέδωσε τα περισσότερα από τα βιβλία του. Η δεκαετία 1950-1960 αποτέλεσε την κορύφωση της αγιογραφικής του δραστηριότητας.

Για το σύνολο της προσφοράς του στα ελληνικά γράμματα και την τέχνη βραβεύτηκε από το κράτος και την Ακαδημία Αθηνών. Πέθανε το 1965 στην Αθήνα σε ηλικία 69 ετών.

Ο Κόντογλου ως ζωγράφος: το υπέρ φύσιν και το υπέρ αίσθησιν

Έχοντας ως γνώμονα των καλλιτεχνικών του αναζητήσεων τη βυζαντινή και τη λαϊκή ζωγραφική, αλλά και μελετώντας δημιουργίες παλαιότερων περιόδων, όπως τα πορτρέτα του Φαγιούμ, αναδείχτηκε με το έργο του σε βασικό υποστηρικτή του αιτήματος της αυθεντικότητας της ελληνικής έκφρασης, ενώ καθοριστική κρίνεται η συμβολή του στη διαμόρφωση της νεότερης εκκλησιαστικής ζωγραφικής. Η τέχνη του Κόντογλου χαρακτηρίζεται από εικονιστική παραμόρφωση, έλλειψη προοπτικής, αντιρρεαλιστικά χρώματα, αφαιρετικότητα. Μορφολογικά αλλά και ως προς την εσωτερική έκφραση θυμίζουν πίνακες του ευρωπαϊκού εξπρεσιονισμού,

σημειώνει ο κριτικός τέχνης, Μ. Παπανικολάου, στο βιβλίο του για την Ζωγραφική και Γλυπτική το 20^ο αιώνα. Ο ίδιος πίστευε πως η αγιογραφία, όπως οι άλλες εκκλησιαστικές τέχνες, δεν έχει σκοπό να ευχαριστήσει την σαρκική όραση, αλλά να την μετασκευάσει σε πνευματική, ώστε μέσα από τα εγκόσμια φαινόμενα να βλέπει τα υπερκόσμια.

Κατά τη διάρκεια της ζωής του, φιλοτέχνησε την αίθουσα του Δημαρχείου Αθηνών, φορητές αγιογραφίες, τοιχογραφίες, τοπία, σχέδια βιβλίων, περιοδικών, ποιητικών συλλογών, πορτραίτα και αγιογράφησε πολλούς ιερούς ναούς, μεταξύ των οποίων, της Καπνικαρέας Αθηνών, του Αγίου Ανδρέα Κάτω Πατησίων, του Αγίου Γεωργίου Κυψέλης κ.α. Τα έργα του, που έχουν εκτεθεί σε μεγάλες εκθέσεις του εσωτερικού και του εξωτερικού, βρίσκονται σήμερα σε μουσεία, πινακοθήκες και ιδιωτικές συλλογές.

Ο Κόντογλου ως λογοτέχνης: Ένα θαλασσοδαρμένο πουλί

«Μυστήριο μεγάλο είναι το πώς έρχεται στον κόσμο ο άνθρωπος. Εμένα το γραφτό μου ήτανε να γεννηθώ στην Ανατολή, αλλά η ρόδα της Τύχης, που γυρίζει ολοένα, ξερρίζωσε από τα θεμέλια τον τόπο μου και μ' έρριξε στην ξενιτειά, σ' ανθρώπους που μιλούσανε την ίδια γλώσσα με μένα, πλην όμως που είχανε άλλα συνήθια. Το πουλί το θαλασσοδαρμένο, πώς βρίσκει έναν βράχο μέσα στο πέλαγο και κάθεται και στεγνώνει τα φτερά του, έτσι βρίσκουμαι κ' εγώ σε τούτα τα χώματα».

Υπήρξε προικισμένος συγγραφέας, υπέρμαχος της Ορθοδοξίας και της ελληνικής παράδοσης, λάτρης της ελληνικής φύσης και μέγας θαλασσογράφος. Αυτά τα θέματα πραγματεύεται στα βιβλία του και σε πάνω από τρεις χιλιάδες άρθρα του, δημοσιευμένα σε εφημερίδες και περιοδικά. Με ζέση, γνώση, δυνατό λόγο, μα πάνω απ' όλα με μεγάλη καρδιά. «Ο κουρσάρος Πέδρο Καζάς», «Βασάντα», «Ο Θεός Κόνανος», «Ιστορίες και περιστατικά» και «Το Αϊβαλί η πατρίδα μου» είναι κάποια από τα λογοτεχνικά έργα του. Παραμένει επίκαιρος όσο ποτέ, όσο και η μνήμη από τη Μικρασιατική καταστροφή και τις αλύτρωτες πατρίδες.

Οι πρόσφυγες – Η κοιλάδα του Κλαυθμώνος

Σύμφωνα με τον Καθηγητή Ιστορίας της Τέχνης της Δύσης, στο τμήμα Ιστορίας – Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης, Ευγένιο Μαθιόπουλο «το μόνο σημαντικό έργο τη ελληνικής τέχνης που εξέφρασε τότε άμεσα το αίσθημα της οδύνης και του κατατρεγμού των προσφύγων. Πρόκειται για έργο μοναδικής αισθητικής και ιστορικής αξίας»

Ρεμπέτικα Τραγούδια

Τα ρεμπέτικα είναι ένα είδος αστικού λαϊκού τραγουδιού, το οποίο εμφανίστηκε κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα αλλά κορυφώθηκε σε δημοφιλία περίπου το 1930-1940. Αναπτύχθηκε κυρίως στα λιμάνια των πόλεων (Πειραιά, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη), διότι ζούσε εκεί η εργατική τάξη. Σημειώθηκε ραγδαία ανάπτυξη στο συγκεκριμένο είδος μουσικής με την άφιξη των μικρασιατών προσφύγων στην Ελλάδα, μετά από τον Μικρασιατικό πόλεμο και την Μικρασιατική Καταστροφή.

Το ρεμπέτικο, κατά κύριο λόγο στα αρχικά του στάδια, είχε στίχους που αφορούσαν τον έρωτα, σύνηθες για εκείνη την εποχή, αλλά και για παραβατικές συμπεριφορές και φυλακές (μάγκικα / τεκετζίδικα τραγούδια), καθώς και για τον θάνατο, συγγενικά πρόσωπα, φτώχεια, εργασία και διάφορα κοινωνικά προβλήματα.

Το πρώτο ρεμπέτικο συγκρότημα που συγκροτήθηκε στην Ελλάδα ήταν το καλοκαίρι του '34, ονόματι "Η τετράς η ξακουστή του Πειραιώς" με τον Μάρκο Βαμβακάρη, τον Γιώργο Μπάτη, τον Στράτο

Παγιουμτζή και τον Ανέστη Δελιά, οι οποίοι συνέβαλαν στην πορεία του ρεμπέτικου.

Το 1936, ξεκινά η δικτατορία του Μεταξά και οι περισσότεροι ρεμπέτες αναγκάζονται να προσαρμόσουν τους στίχους λόγω της λογοκρισίας.

Το ρεμπέτικο πυροδοτήθηκε σε δημοφιλία χάρη στον Βασίλη Τσιτσάνη, που αποτέλεσε κορυφαία προσωπικότητα της μουσικής αυτής. Με τη πληθώρα τραγουδιών που αγαπήθηκε από τον κόσμο, ο Τσιτσάνης όχι μόνο αναβίωσε το ρεμπέτικο αλλά και το έβγαλε από το περιθώριο.

Γιώργος Χρήστου

Ένα ρεμπέτικο: *Ανάμνηση Σμύρνης*

Μουσική: Μιχάλης Μάγκος,
Στίχοι: άγνωστος

*Μες την καρδιά μου ανθίζουνε
λουλούδια χίλια όσα
είναι γλυκές οι θύμησες
πού δεν τις λέει η γλώσσα*

*Απ' όλες πιο καλλίτερη,
απ' όλες πιο μεγάλη
μια ξεπετάει ολόδροση
της Σμύρνης τ' ακρογιάλι*

*Σμύρνη πατρίδα μου γλυκιά
χαριτωμένη χώρα
για να σε βγάλω από το νου
ποτέ δεν θα 'ρθει ώρα*

*Σαν άστρο γλυκοφώτιστο
φωνάζει την καρδιά μου
παρηγοριά στη θλίψη μου
κι ελπίδα στη χαρά μου*

Η δυσκολία ένταξης των προσφύγων σε μια κοινωνία

Οι πρόσφυγες αντιμετωπίζουν μια σειρά από δυσκολίες και προκλήσεις, που πολλοί από εμάς δεν μπορούμε να φανταστούμε. Μετακινούνται σε άγνωστα μέρη, αναγκάζονται να αντιμετωπίσουν γραφειοκρατικά εμπόδια, αναζητούν ασφάλεια και ευκαιρίες για μια καλύτερη ζωή.

Μία από τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν είναι η διαδικασία αίτησης ασύλου. Άλλες εξίσου σημαντικές, όπως η κατανομή τους σε καταυλισμούς, η μη άμεση πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης, είναι προβλήματα που καθυστερούν την ένταξή τους στη νέα κοινωνία. Η γλωσσική και πολιτιστική απόκλιση άλλωστε, μαζί με την έλλειψη οικονομικών πόρων μπορεί να αποτελέσουν ανυπέρβλητα εμπόδια.

Το μεγαλύτερο εμπόδιο όμως θεωρώ πως είναι η ξеноφοβία και η ρατσιστική συμπεριφορά με την οποία έρχονται αντιμέτωποι. Ζώντας απομονωμένοι από την κοινότητα και μην έχοντας την αποδοχή από τους ντόπιους δύσκολα βρίσκουν εργασία, γεγονός που δυσκολεύει την αποκατάσταση και ενσωμάτωσή τους στα νέα δεδομένα της ζωής. Γι' αυτό η εκπαίδευση και η επαγγελματική κατάρτιση των προσφύγων έχουν τεράστια σημασία και είναι όροι αναγκαίοι για την ολοκληρωμένη ένταξή τους στην κοινωνία. Μέσω της εκπαίδευσης, μπορούν να αποκτήσουν τις δεξιότητες και τις γνώσεις που χρειάζονται για να είναι αυτόνομοι και παραγωγικοί και χρήσιμοι. Προϋπόθεση βέβαια είναι να προβληθεί και να αναγνωριστεί από την πολιτεία, αλλά και από όλους εμάς, η αξία και η συμβολή τους στην ανάπτυξη της οικονομίας και να διασφαλιστεί η ίση μεταχείρισή τους.

Τέλος, είναι σημαντικό να αντιμετωπιστεί η νέα αυτή προσφυγιά, η πρόκληση των καιρών μας, με σεβασμό και ανθρωπισμό. Η αλληλεγγύη και η ενσυναίσθηση πρέπει να γίνουν τα θεμέλια πάνω στα οποία θα χτιστεί μια κοινωνία που θα σέβεται και θα προστατεύει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα όλων.

Ενερικ Νίκο

Η προσφυγιά σήμερα

Διαβάζοντας το βιβλίο «Γαλήνη» του σπουδαίου μικρασιάτη λογοτέχνη, Ηλία Βενέζη, διαπίστωσα πόσο διαχρονικό είναι το θέμα του. Στις σελίδες του περιγράφεται η αγωνιώδης προσπάθεια μιας ομάδας προσφύγων από την Φώκαια της Μ. Ασίας να ριζώσουν στην νέα πατρίδα και να ξαναφτιάξουν την ζωή τους από την αρχή. Η ιστορία αυτή σίγουρα μπορεί να μιλήσει στις ψυχές των ανθρώπων που έχουν ζήσει την προσφυγιά ή που είναι πρόσφυγες την τωρινή εποχή. Όπως τότε, το ίδιο και σήμερα και μάλιστα σε μεγαλύτερο βαθμό, οι πρόσφυγες έχουν να αντιμετωπίσουν πολλά προβλήματα. Διωγμένοι και κυνηγημένοι καταφεύγουν σε μια ξένη χώρα χωρίς να μιλούν τις περισσότερες φορές την ξένη γλώσσα. Η εύρεση εργασίας, η οικονομική ασφάλεια, η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και ουσιαστικής εκπαίδευσης και κατάρτισης αποτελούν βασικές δυσκολίες που καθυστερούν την κοινωνική τους ενσωμάτωση.

Αξίες αναφοράς είναι και οι επιπτώσεις στην ψυχολογία των προσφύγων. Έντονα βιώνουν συναισθήματα όπως άγχος, ανασφάλεια, στεναχώρια, αβεβαιότητα για το μέλλον. Ζουν συχνά στο περιθώριο. Πρέπει να παλέψουν αρκετά για να ζήσουν αξιοπρεπώς και αν επιτύχουν, η προσπάθειά τους αποτελεί ένα μεγάλο επίτευγμα. Γι' αυτό και πρέπει, έχοντας αυτά στο μυαλό μας, να είμαστε περισσότερο ανεκτικοί. Οι περισσότεροι πρόσφυγες είναι αρκετά δυνατοί άνθρωποι για αυτό και είναι άξιοι θαυμασμού και όχι χλευασμού!

Ανδριάνα Παχή

Γιάννης Μπεχράκης: Ο φωτογράφος των προσφύγων (1960 – 2019)

Απόσπασμα συνέντευξής του στον Γιώργο Αρχιμανδρίτη, που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του "Γιάννης Μπεχράκης • Με τα μάτια της ψυχής", εκδόσεις Πατάκη

Φωτογραφία: Yannis Behrakis / Reuters

Και υπήρξαν πάρα πολλές στιγμές που αισθάνθηκα συγκίνηση. Αλλά αν έπρεπε να διαλέξω μια απ' αυτές, θα ήταν όταν, στις 10 Σεπτεμβρίου του 2015, είδα ξαφνικά μπροστά μου, στα σύνορα Ελλάδας - FYROM, έναν Σύριο να περπατάει μέσα στη βροχή κρατώντας αγκαλιά την κόρη του. Περπατούσε πολλά χιλιόμετρα στον δρόμο που αυτός θεωρούσε τον δρόμο της ελπίδας, της ελευθερίας και της λύτρωσης, τον δρόμο που θα τον έφερνε στην βόρεια Ευρώπη και θα τον οδηγούσε σε μια καλύτερη ζωή. Καθώς περνούσε λοιπόν από μια γέφυρα, με μαύρες πλαστικές σακούλες σκουπιδιών στην πλάτη του για να προστατευτεί από τη βροχή, κάποια στιγμή έγειρε και έδωσε ένα φιλί στην κόρη του. Ο άνθρωπος αυτός που πλησίαζε προς το μέρος μου, δίνοντας στο παιδί του την αγνή πατρική αγάπη του, μου φάνηκε σαν ένας γίγαντας. Νομίζω ότι όλοι οι πατεράδες θα ήθελαν να είναι σαν αυτόν και όλες οι κόρες και οι γιοι θα θέλανε να έχουν έναν τέτοιο πατέρα. Κι επειδή έχω κι εγώ μια κόρη στην ηλικία της δικής του, αυτή η στιγμή ήταν για μένα συγκλονιστική, μια στιγμή που έχει χαραχτεί ανεξίτηλα στο μυαλό και στην καρδιά μου.

Λέω μάλιστα συχνά, μεταξύ σοβαρού και αστείου, ότι με τη φωτογραφία αυτή απέδειξα ότι υπάρχουν σούπερ ήρωες. Γιατί ουσιαστικά οι σούπερ ήρωες είναι πλάσματα της φαντασίας μας που θα θέλαμε να υπάρχουν. Στην πραγματική ζωή, όμως, κάποιοι άνθρωποι καθημερινοί γίνονται αληθινί υπερήρωες. Μπορεί να είναι κάποιος που τον βλέπεις και δεν του δίνεις σημασία ή τον περιφρονείς. Φτάνει όμως μια στιγμή που αυτός ο "ασήμαντος" άνθρωπος θα διαψεύσει όλες τις προκαταλήψεις μας για τον τρόπο που είναι ντυμένος, για το πως φαίνεται, αν είναι όμορφος ή άσχημος, και θα κάνει μια πράξη τόσο δυνατή και τόσο όμορφη, μια παγκόσμιας δύναμης πράξη, που θα μας αφήσει άναυδους.

Αυτός λοιπόν ο πατέρας που φορά μια αυτοσχέδια κάπα από σκουπιδοσακούλες και περπατά στη μέση του δρόμου με μια δύναμη μέσα του και μιαν αγάπη αποδεικνύει ότι πέρα από τους φανταστικούς ήρωες των κόμικ, πέρα από τον Σούπερμαν και τον Μπάτμαν, σούπερ ήρωες υπάρχουν και στην πραγματικότητα. Όταν έδειξα στην εντεκάχρονη τότε κόρη μου αυτή τη φωτογραφία, μου είπε: "Μπαμπά, θα μπορούσαμε να είμαστε εμείς αυτοί!". "Ναι" της απάντησα "κι αν ελπίσουμε ότι ποτέ δε θα συμβεί κάτι που θα μας αναγκάσει να βρεθούμε στη θέση τους". Όμως ποτέ δεν ξέρεις. Κι αυτό πάντα πρέπει να το θυμόμαστε.

Πηγές

- *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας*, Γ' γενικού Λυκείου Ομάδας Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών, ΙΤΥΕ Διόφαντος
- Γ.Δ. Δερτιλής, *Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2018
- Ειρήνη Κατσιπτή – Σπυριδάκη, *Η Μικρά Ασία μέσα από τη Λογοτεχνία*, Δοκίμιο, Νέα Ιωνία, Έκδοση ΚΕ. ΜΙ. ΠΟ. 2019
- <https://ppied-museumfx.gr/>
- https://www.ime.gr/chronos/13/gr/foreign_policy/institutions/07.html
- <https://mikrasiatis.gr/category/mikrasiatiki-katastrofi/>
- Γιάννης Μπεχράκης • *Με τα μάτια της ψυχής*, εκδόσεις Πατάκη
- Διδώ Σωτηρίου, *Ματωμένα Χώματα*, εκδόσεις Κέδρος 2008
- Διδώ Σωτηρίου, *Οι νεκροί περιμένουν*, εκδόσεις Κέδρος, 2008
- Πηνελόπη Δέλτα, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, Αρχείο της Π.Σ. Δέλτα, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1988
- Ηλίας Βενέζης, *Γαλήνη*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας 2013
- http://users.uoa.gr/~nektar/arts/tributes/fwths_kontogloy/index.htm
- [Θαλασσοδαρμένο πουλί • Fractal \(fractalart.gr\)](http://www.fractalart.gr/)
- <https://www.lifo.gr/culture/arxaiologia/20-syglonistikes-martyries-apo-ton-xerizomo-kai-tin-katastrofi-tis-smyrnis>
- <https://sites.google.com/site/fthprosfyges/mikrasiates-prosphyges-ste-phthiotida/martyries-prosphygon>
- <http://politropi.greek-language.gr/keimeno/istoriko-arxeio-prosfigikou-ellinismou/>
- <https://www.in.gr/2023/11/08/istoriko-arxeio/fotis-kontoglou-yper-fysin-kai-yper-aisthisin/>
- <https://www.nationalgallery.gr/artist/kontoglou-fotis/>

Το παρόν αφιερωματικό τεύχος εκδόθηκε αποκλειστικά για εκπαιδευτικούς σκοπούς.

